
ARCHEOLOGIE ve jménu národa a vlasti

Jan Blažek – Petr Kostrhun – Miloš Hlava a kolektiv

Moravské zemské muzeum
Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech

Brno – Most 2025

Obsah

Jan Blažek – Petr Kostrhun – Miloš Hlava Úvodem	7
I. Spolky a muzea, časopisy, sbírky	9
Miloš Hlava Časopis Sudeta	11
Zuzana Bláhová-Sklenářová Archeologická sbírka pražské Německé univerzity (1929–1945)	25
Maryla Dryja – Helena Godłowska – Marzena Woźny Konserwacja zabytków. Niemieckie inspiracje w krakowskim Muzeum Archeologicznym w pierwszej połowie XX wieku	45
II. Osobnosti	55
Peter Podolan Archeológia v živote a diele Antona Intibusa	57
Karel Sklenář Podíl českých Němců na počátcích archeologie v Čechách	75
Ludovít Mathédesz Výskumy Ágosta Sótéra v zadunajskej časti Bratislavy	79
Kamil Švaňa – Matúš Hudák – Mária Hudáková Amatérski archeológovia na Spiši z konca 19. a prvej polovice 20. storočia	91
Ondřej Mlejnek Přínos rodiny Kubasků z Bílovic nad Svitavou k poznání Moravského krasu	103
Jiří Šlajsna Ze Žatce do Puly. Anton Gnirs v letech 1873–1918	119
Petr Kostrhun – Denisa Sedlák Čevelová Anton Rzehak – vědec a diletant	125
Martin Čechura Německá archeologie v západních Čechách v letech 1918–1945	155
Luboš Rypka Dr. Gustav Guth – polozapomenutý amatérský archeolog a jeho působení v ústeckém Městském muzeu (1924–1927)	181
Markéta Soukupová Duchcovská archeoložka Hermína Davidová-Mayová (1891–1986)	209
Simona Sliacka Bolko von Richthofen a Július Kürti. Stretnutia v Ružomberku	217

Jakub Halama – Pavlína Janíčková Trojice německy hovořících archeologů ze severní Moravy (Hans Morawek, Johann Itermann, Max Udo Kasperek)	229
Tomáš Pavloň – Vojtěch Koudelka – Helena Anežka Sáňková Nově digitalizovaný osobní archiv Hanse Freisinga	247
Martina Uhlářová Viktor Karger (1880–1976). Osobnost slezské archeologie na pomezí dvou států	255
Jakub Kaňkovský Osobnost Františka Trčaly a jeho archeologická činnost	267
Jana Bezáková – Kateřina Blažková Friedrich Hammer (1899–1973), objevitel významných lokalit na Rakovnicku	283
III. Naleziště a nálezy	291
Jiří Havlice Dlouhý příběh hledání rodného sídla Jana Žižky z Trocnova	293
Karel Řeháček Škrdlíkův Apollo. K jednomu odbornému a soudnímu sporu o prehistorický artefakt	305
Vladimír Turčan Stopy českých badatelův na archeologickom výskume Stupavy	313
Lucie Žáková Archeologický výzkum Úřadu pro pravěk (Amt für Vorgeschichte) v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940. Příspěvek k prvnímu profesionálnímu výzkumu v regionu	321
Martin Neumann „Und wenn Sie, sehr geehrter Herr Reichsführer, mit Ihrem Spaten in unser schönes Land kommen...“ K pozadiu výskumu Lothara F. Zotza v Moravanoch nad Váhom	335
Jana Maříková Kubková Role archeologie v utváření symboliky Pražského hradu	369
IV. Miscellanea	379
Jakub Linetty Polskie i czeskie potknięcia o dawną Słowiańszczyznę w archeologii doby romantyzmu	381
Mária Novotná, Lucia Nováková K dejinám klasickej archeológie v bývalom Československu a na Slovensku	391
Résumé	403

Úvodem

Ve dnech 9.–11. září 2024 se konala konference Dějiny archeologie v českých zemích a na Slovensku, jež navázala na obdobná setkání před dvěma lety v Olomouci a před šesti lety v Bratislavě. Původní záměr, dohodnutý v Olomouci v roce 2022, počítal s tím, že se uskuteční v Litoměřicích. Avšak souhrou okolností nakonec proběhla v prostorách Oblastního muzea a galerie v Mostě, v němž bylo jejím účastníkům vytvořeno přívětivé zázemí. Kromě mosteckého muzea se na konferenci pořadatelsky podílely Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech v Mostě, Moravské zemské muzeum v Brně a Univerzita Palackého v Olomouci, a to za mediálního partnerství webové platformy a časopisu *ProPamátky*. Konference byla titulárně věnována výročí 100 let od vzniku Německé společnosti pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Československu (*Deutsche Gesellschaft für Vor- und Frühgeschichte in der Tschechoslowakei*), spolku sdružujícího především národnostně německé prehistoriky a zájemce o tento obor v meziválečném Československu, oficiálně konstituované 1. listopadu 1924 v Ústí nad Labem. Tematicky byla zaměřena na interetnické (česko-německé, slovensko-české, slovensko-německé, maďarsko-slovenské apod.) vztahy ve středoevropské archeologii. V prostorách konference bylo po celou dobu možné zhlédnout unikátní výstavu poštovních známek a cenin s archeologickými motivy z celého světa, nepatrnou část jedné soukromé sbírky.

Účastníci exkurze na hradišti Rubín u Podbořan (foto Miloš Hlava, 2024).

Jedním z cílů exkurze byl „menhir“ Zakletý mnich u Drahomysle. U něj vznikla společná fotografie (foto Miloš Hlava, 2024).

Na konferenci, které se zúčastnilo na 60 zájemců z českých zemí a Slovenska (a jeden host z Polska), zaznělo v průběhu tří dnů 29 přednášek, doplněných prezentací jednoho posteru, jež pojednávaly o osobnostech, spolcích, výzkumech nalezišť či literárních počinech v souladu s ústředním tématem setkání. Kromě přednášek byla v druhý den odpoledne na programu exkurze, která vedla nejprve do Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci. Zde bylo možné zhlédnout nejen unikátní depot-poklad stříbrných mincí, suroviny a šperků z drahých kovů z počátku 11. století, nalezený v Žatci v roce 1937, ale také tamější archeologickou expozici. Druhou zastávkou bylo hradiště Rubín u Podbořan, kde u počátků tamějších archeologických výzkumů stojí ve třicátých letech 20. století místní němečtí prehistorikové. Posledním bodem pomyslného itineráře byla více než dva metry vysoká kamenná stéla („menhir“) Zakletý mnich u Drahomysle, s velkou pravděpodobností dílo lidských rukou, třebaže o datování jejího vztyčení se vedou spory. Exkurze byla zakončena společenským večerem v prostorách Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech.

V průběhu konference došlo ke dvěma důležitým rozhodnutím. S ohledem na snahu organizátorů vytvořit tradici kontinuálních tematických setkávání nad dějinami archeologie došlo k dohodě, že tyto konference budou nadále oficiálně číslovány. Za jejich iniciátora je považováno setkání v Bratislavě v roce 2018 („nultá“ konference), konané v souvislosti se stoletým výročím vzniku Československa. Na něj ideově navázala konference v Olomouci v roce 2022 (1. konference), zasvěcená výročí 70 let od smrti Innocence Ladislava Červinky a 115 let od prvního sjezdu Moravského archeologického klubu. Mostecká konference je tudíž 2. konferencí této řady, přičemž jednotlivá setkání by měla v příštích letech zachovávat dvouletou periodicitu. Zároveň bylo dohodnuto, že následující konference proběhne v roce 2026. Za její místo byl předběžně zvolen slovenský Martin.

Celkem 24 z přednesených a představených témat bylo přetvořeno v texty, jež byly doplněny o tři příspěvky, jež byly původně přihlášeny, ale nakonec z různých důvodů nezazněly. Všechny přináší tato kniha. Mluvené slovo je totiž pomíjivé, kdežto psaný text přetrvá věky.

Poděkování patří vedením a zaměstnancům Oblastního muzea a galerie v Mostě a Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech za vytvoření příjemného prostředí i atraktivního společenského programu, ředitelce a zaměstnancům Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci za přívětivé přijetí při exkurzi. Edičnímu oddělení Moravského zemského muzea náleží absolutorium za přípravu této knihy.

V Mostě, Brně a Olomouci, v červenci 2025
Jan Blažek – Petr Kostrhun – Miloš Hlava

I.
Spolky a muzea, časopisy,
sbírky

Časopis Sudeta

Miloš Hlava

Anotace: Časopis *Sudeta* byl v letech 1925–1938 jediným německým archeologickým periodikem meziválečného Československa. Od roku 1939 na něj v Říšské župě Sudety navázala jeho nová řada, z níž ale nakonec vyšly pouze dva svazky, zahrnující titulárně léta 1939–1942. Dochované archivní prameny umožňují pohled do zákulisí na vznik časopisu, debaty o jeho koncepci či proměny složení redakční rady, také však na diskusi o jeho přetvoření v nacionálně socialistickém Německu po roce 1938. Dodnes představuje důležitý zdroj informací o archeologických nálezech v bývalém národnostně německém pohraničí českých zemí i Slovenska, jakož i o vývoji meziválečné Německé společnosti pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Československu, která stála u jeho zrodu.

Klíčová slova: dějiny archeologie, časopis *Sudeta*, Německá společnost pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Československu, Ústav pro výzkum sudetoněmecké domoviny, Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu

1. Úvodem...

Časopis *Sudeta* byl jediným specializovaným archeologickým periodikem v německém jazyce nejen v meziválečném Československu, ale také v Říšské župě Sudety, vytvořené v letech 1938–1939 z části pohraničí odstoupeného po mnichovské dohodě Německé říši. Pro archeologii bývalých národnostně německých regionů dodnes představuje jeden ze základních zdrojů informací o nálezech a nalezištích od poloviny dvacátých do počátku čtyřicátých let 20. století. K dispozici je sice jeho kompletní bibliografie (*Sklenář 1997*, 4–18, 21–23), historii časopisu však doposud nebyla věnována výraznější pozornost (srov. *Sklenář 1997*, 2–3). Následující strany jsou proto věnovány alespoň letmému přehledu událostí, jež souvisely s jeho vznikem, koncepcí (a jejími proměnami), změnami vydavatelů i proměnami redakční rady a šéfredaktorů v letech 1925–1938/1939. Stranou pozornosti však nezůstanou ani osudy periodika od přelomu let 1938/1939, kdy se stal ústředním prehistorickým časopisem v Říšské župě Sudety, ovšem po obsáhlých diskusích, v nichž zaznívaly rozmanité názory na jeho podobu. Souhrou okolností vyšly tehdy nakonec pouze dva svazky zahrnující nominálně vždy dva ročníky; třetí svazek, jenž měl opět zahrnovat dva ročníky, ovšem ve dvou samostatných sešitech, světlo světa v ucelené podobě nespátřil a zůstal pouze ve stavu zrodu.

Dějiny prehistorických časopisů představují v archeologii českých zemí zatím jen velmi málo reflektované téma (srov. podrobněji pouze *Památky archeologické; Sklenář 2011; Hlava 2024*). Přitom se kolem nich odehrávaly události, jež byly ozvěnou dění v oboru a v některých případech souvisely s mocenskými střety mezi *vlivovými skupinami*. Ovládnutí (resp. založení) publikačních platform pak mělo samozřejmě zpětně vliv na situaci v archeologické komunitě. V tomto kontextu časopis *Sudeta* nelze zcela oddělit od historie meziválečné Německé společnosti pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Československu (*Deutsche Gesellschaft für Vor- und Frühgeschichte in der Tschechoslowakei*), spolku sdružujícího primárně národnostně německé archeology a zároveň o prehistorii, jenž byl konstituován v závěru roku 1924.

Příprava druhého svazku, nominálně zahrnujícího čísla 3–6, zřejmě zůstala pouze ve stadiu shromažďování rukopisů. (Prozatím?) lze identifikovat pouhé tři rukopisy, jež zřejmě byly pro tento svazek určeny. Prvním byl článek Marie Manethové z Městského muzea v Uničově o kostrových hrobech kultury zvoncovitých pohárů v cihelně v Dolní Sukolomi, objevených v roce 1943. Vznik rukopisu, dochovaného jako koncept v archivu nálezových zpráv bývalého muzea v Uničově (Hlava *et al.* 2022, 143, obr. 187), podnítila sama Hořnerová při své návštěvě Uničova v červnu 1943.⁵⁷ Pro *Sudetu* byly určeny rovněž další dva články o výzkumech na Uničovsku, tentokráté však od Karla Schirmeisena, který se na nich až do let 1940–1941 podílel. Již v roce 1942 vznikl rukopis o výzkumu žárového pohřebiště kultury lužických popelnicových polí na Benkovském kopci u Uničova v letech 1940–1941.⁵⁸ A zhruba ve stejné době se zrodil rovněž rukopis článku o výzkumu polykulturního sídliště v Brníčku, uskutečněném v letech 1940–1941.⁵⁹

Obr. 3: Dochované korektury přední strany obálky a obsahu (nevydaného) prvního svazku *Sudety*, nominálně zahrnujícího léta 1943 a 1944 (MÚA AV ČR, fond SALV, karton 53, inv. č. 1403).

⁵⁷ Dopis M. Manethové K. Schirmeisenovi, 28. června 1943; archiv Archeologického ústavu Moravského zemského muzea (archiv AÚ MZM), konfiskáty K. Schirmeisena („*Gestern war Fr. Hossner bei uns. In ihrem Auftrag soll ich einen Bericht über die neuen Glockenbechergräber in der Salbnusser Ziegelei machen. Er soll in der ‚Sudeta‘ gebracht werden.*“). Viz též Hlava 2019, 93. Koncept rukopisu s názvem *Hockergräber der Glockenbecherkultur in der Salbnusser Ziegelei bei Mährisch Neustadt* je uložen v archivu nálezových zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci, složka Dolní Sukolom, naleziště 3.

⁵⁸ Dopis G. Raschkeho K. Schirmeisenovi, nedatováno/po 14. srpnu 1942; archiv AÚ MZM, konfiskáty K. Schirmeisena („*Mit obigem Schreiben hatten Sie mir auch einen Beitrag für die ‚Sudeta‘ über ‚Das Urnenfeld Mähr.-Neustadt – Pinkerberg‘ übersandt und gleichzeitig auch Umrisszeichnungen von Gefäßen.*“). Viz též dochovaný rukopis článku *Neues vom Urnenfeld am Pinkerberg bei Mähr.-Neustadt* v archivu nálezových zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci, složka Uničov, naleziště 3.

⁵⁹ Viz dochovaný rukopis článku *Neue Grabungen bei Pirnik nächst Mähr.-Neustadt* (s rukopisnou poznámkou „*für Sudeta 1942 vorgesehen*“) v Archivu Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i., nezpracovaná část fondu H. Freising, krabice 24.

Archeologická sbírka pražské Německé univerzity (1929–1945)

Zuzana Bláhová-Sklenářová

Anotace: Studium pravěké archeologie na Německé univerzitě v Praze existovalo v letech 1929–1945. První profesor Leonhard Franz (1929–1938) záměrně budoval reprezentativní archeologickou sbírku z nálezů získaných výzkumy vlastními nebo jiných členů semináře (zvláště Camilly Streitové), ale také díky kontaktům v Československu i v zahraničí. Z této sbírky se dochovalo torzo a není známa evidence. Franzův nástupce Lothar Zotz rozšiřoval fond především akvizicemi celých sbírek (počínaje sbírkou zavřené české Filozofické fakulty Univerzity Karlovy) a inicioval souhrnnou evidenci fondu; práce nebyly dokončeny, avšak příslušná inventární kniha se dochovala. Probíhající revize studijního sbírkového fondu dnešního Ústavu pro archeologii Filozofické fakulty Univerzity Karlovy umožňuje částečně rekonstruovat podobu a skladbu někdejší sbírky Německé univerzity.

Klíčová slova: Praha, Německá univerzita, archeologie, sbírka

1. Úvod

Pěstování (neklasické) archeologie na Filozofické fakultě pražské Německé univerzity (dále FF NU) je v posledních letech předmětem badatelského úsilí, díky němuž tato dlouho zapomínaná kapitola z dějin archeologie v českých zemích vystupuje stále zřetelněji; pojednání především Miloše Hlavy (například *Hlava 2017*; *idem 2019*), příležitostně také Jana Blažka (k dějinám NU *Blažek 2006*) se opírají o bohužel značně kusý a útržkovitý archivní materiál, uložený převážně v Archivu Univerzity Karlovy.¹

Předmětem tohoto příspěvku je archeologická sbírka Semináře pro pravěk NU, která se z podstatné části fyzicky dochovala roztroušena ve studijním sbírkovém fondu dnešního Ústavu pro archeologii Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (dále FF UK) a její historie byla zatím představena jen velmi orientačně (*Sláma 1999*, 255). S ní vstupují do badání vedle písemných pramenů i prameny hmotné – pro archeologii typicky, a v situaci, kdy se psaných dokumentů dochovalo smutně málo, je jejich výpověď ještě cennější.

¹ Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, dochované dokumenty týkající se Semináře pro pravěk (*Seminar für Urgeschichte*, 1923–1940), katedry (*Lehrkanzel für Urgeschichte*, 1920–1940) a Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou (*Institut für Ur-, Vor- und Frühgeschichte*, 1940–1944) obsahuje karton 71, inv. č. 878–886.

Obr. 5: Ukázky lístků s identifikačními údaji k nálezům z Franzovy sbírky (Ústav pro archeologii FF UK).

Kataloge bleibt dem Leiter der Sammlung überlassen, doch müssen die Inventarsnummer auf den Sammlungsgegenständen verbleiben.“³⁴ Porůznu se dochovaly pouze strojopisné lístky s evidenčním číslem, nalezištěm a vzácně i dalšími údaji o nálezových okolnostech, vložené do krabiček s nálezy (obr. 5). Když Lothar Zotz v roce 1941 tvrdí, že sbírka není inventována (Zotz 1941a, 173), má patrně na mysli fond v aktuálním rozsahu včetně nových akvizic. Z výše uvedeného předávacího protokolu k inventáři semináře nevyplývá jasně, zda v rámci převzetí semináře v září 1939 byl předán také nějaký katalog sbírky – z poznámky o formátech inventárních knih by se dalo usuzovat, že ano, není však žádný jednoznačně uveden a lepší stopu jeho případné existence nemáme. Jestliže už při Franzově odchodu neproběhlo řádné předání, není kde s pátráním začít. Podle toho, jak vypadají zápisy Ingeborg Kiekebuschové v knize, se nezdá, že by byla měla k dispozici více údajů, než jaké jsou na dochovaných lístcích. Většinou je v položce „Erwerb“ (tj. Způsob nabytí) uvedeno pouze

³⁴ Následující § 10 pak stanovil, že v případě změny v osobě odpovědného profesora má rektor nebo děkan uzavřít a podepsat inventární knihu za posledním zápisem a že má pro účely revize, popř. protokolárního předání a převzetí požadovat u Zemského úřadu delegování komise. V době odchodu Leonharda Franze z NU měl ovšem její rektor daleko vážnější starosti (Míšková 2002, 37–44).

Konserwacja zabytków. Niemieckie inspiracje w krakowskim Muzeum Archeologicznym w pierwszej połowie XX wieku

Maryla Dryja – Helena Godłowska – Marzena Woźny

Adnotacja: Krakowscy archeolodzy inspirowali się niemieckimi osiągnięciami w zakresie konserwacji zabytków i muzealnictwa już od końca XIX wieku. Inspiracje te zintensyfikowały się w pierwszych dekadach XX stulecia. Rozwiązaniami przyjętymi w muzeach berlińskich interesował się kustosz Muzeum Archeologicznego Akademii Umiejętności w Krakowie (od 1918 roku Polskiej Akademii Umiejętności) Włodzimierz Demetrykiewicz. Jego następcą w Muzeum, Tadeusz Reyman, w latach trzydziestych XX wieku wyjechał na stypendium do Niemiec. W jego trakcie zapoznawał się z nowymi technikami konserwatorskimi, co pomogło mu stworzyć najnowocześniejszą pracownię konserwacji zabytków archeologicznych w Polsce.

Słowa kluczowe: konserwacja zabytków archeologicznych, Kraków, Tadeusz Reyman, muzea niemieckie, XX wiek

1. Początki. Niemieckie inspiracje Włodzimierza Demetrykiewicza

Krakowscy archeolodzy już od XIX wieku utrzymywali kontakty z badaczami i instytucjami niemieckimi (por. *Woźny 2025*, 50). Inspiracje niemieckimi wzorami w muzealnictwie zintensyfikowały się w pierwszych dekadach XX wieku. Rozwiązaniami przyjętymi w muzeach berlińskich interesował się kustosz Muzeum Archeologicznego Akademii Umiejętności w Krakowie (od 1918 roku Polskiej Akademii Umiejętności) Włodzimierz Demetrykiewicz (1859–1937). Jednak szczególne znaczenie w tym zakresie dla krakowskiego ośrodka archeologicznego miał wyjazd studyjny Tadeusza Reymana (1899–1955) do Niemiec w latach trzydziestych XX wieku. Jego pokłosiem było utworzenie przy krakowskim Muzeum najnowocześniejszej w Polsce pracowni konserwacji zabytków archeologicznych.

Pod koniec XIX wieku Włodzimierz Demetrykiewicz, wówczas nowy kustosz Muzeum Archeologicznego Akademii Umiejętności (przyszły profesor archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego) odbył półroczną podróż, w trakcie której zwiedził muzea archeologiczne w Szwecji, Danii, Niemczech, na Węgrzech i w Rosji. W 1900 roku przebywał również, w ramach stypendium, w Pradze (*Woźny 2018*, 142–145). Wyjazdy te uświadomiły mu możliwości, ale i ogrom potrzeb placówki, którą kierował w Krakowie. W tym czasie dostrzegano już powszechnie potrzebę ratowania niszczących zabytków, szczególnie tych pochodzących z wykopalisk archeologicznych. Był to palący problem w Niemczech, gdzie zgromadzono duże kolekcje zbiorów z Egiptu i Bliskiego Wschodu. Początkowo wydobywane z ziemi zabytki były restaurowane przez rzemieślników lub nawet przez samych archeologów. Pierwsza profesjonalna pracownia konserwacji, która zapoczątkowała rozwój nowej dyscypliny naukowej, powstała w 1888 roku właśnie w Berlinie (*Plenderleith 1998*, 129). Dyrektorem berlińskiego laboratorium został chemik, Friedrich Rathgen (1862–1942). Był on pierwszym, który poszukiwał przyczyn destrukcji zabytków poprzez zrozumienie mechanizmów ich niszczenia (*Gilberg 1987*, 106).

Ryc. 1: Tadeusz Reyman, kustosz Muzeum Archeologicznego PAU, przy pracy. Na biurku widoczne zrekonstruowane naczynia (Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-N-754-2).

W 1929 roku, kiedy udało się uzyskać dla niego etat, fundusze z jego dotychczasowego stypendium zostały przeniesione na jego żonę, Olgę Reymanową, która od sześciu lat pracowała w Muzeum jako wolontariuszka.⁴ Od chwili zatrudnienia Reymana porządkowanie muzealnych zbiorów prowadzone było w sposób systematyczny, na skalę znacznie większą niż we wcześniejszym okresie. Na przełomie 1927 i 1928 roku (zgodnie z wyrażanymi już wcześniej postulatami Demetrykiewicza) zorganizowano w placówce pracownię rekonstrukcji ceramiki oraz chemiczno-techniczną (konserwacji metali i tkanin) (*Sprawozdanie 1929*, 30–31). Przeglądając preliminarz wydatków na działalność placówki w 1929 roku można stwierdzić, że inwentaryzacja i konserwacja zabytków stanowiły priorytety w działalności instytucji. W preliminarzu przewidziano między innymi pensję dla technika preparatora (czyli pracownika konserwacji), zagwarantowano też środki na zakup mebli oraz konserwację i inwentaryzację zbiorów. Planowano też wykonywanie kopii (fotografii, odlewów z gipsu, z brązu, kopii galwanoplastycznych) dla celów muzealnych (*Woźny 2018*, 390). Reyman od 1937 roku kierował Muzeum. Zorganizował w nim nową wystawę stałą⁵ (*Sprawozdanie 1929*, 29–30). Był też doświadczonym badaczem terenowym – prace podjęte przez niego w Tropiszowie, Pobiedniku Wielkim i Igołomi (obecnie powiat krakowski), w rejonie słabo wówczas rozpoznanym pod względem archeologicznym, zaowocowały odkryciem ośrodka produkcji garncarskiej z okresu rzymskiego. W późniejszym okresie swojej działalności pozyskał dla Muzeum nową siedzibę – znajdujący się w ścisłym centrum Krakowa powięzienny kompleks tzw. gmachów św. Michała, uzyskując tym samym szersze perspektywy działania dla tej placówki. Ważnym nurtem jego działalności była praca dydaktyczna prowadzona w Uniwersytecie Jagiellońskim i Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie (*Woźny 2015*).

⁴ Pismo W. Demetrykiewicza do Zarządu Polskiej Akademii Umiejętności, 2 maja 1929; Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (AN PAN PAU), sygn. KSG 789/1929. Pismo Ministerstwa WRIOP do Polskiej Akademii Umiejętności, 20 lutego 1929; AN PAN PAU, sygn. KSG 424/1929.

⁵ Sprawozdanie Muzeum Archeologicznego PAU za rok 1937/38; Archiwum MAK, spis 1/38.

II. Osobnosti

Archeológia v živote a diele Antona Intibusa

Peter Podolan

Anotácia: Anton Intibus (1825–?) bol prvým slovenským bádateľom s vysokoškolským archeologickým vzdelaním. Napriek tomu je takmer zabudnutou osobnosťou s minimálnymi informáciami o jeho živote. Zhromaždili a doplnili sme všetky dostupné informácie o jeho živote. Dielo Intibusa bolo prakticky celé spojené s najstaršími dejinami, archeológiou či stavebno-historickou problematikou, ale aj etnológiou. Intibus napísal jedinú monografiu *Stav a děje národův na zemi uherské bydlících* (1851). Nasledovalo niekoľko článkov v časopisoch, kde opísal lokality na dolnom a strednom Považí (mestá, hrady, kostoly, hradiská). Kvality jeho publikovaných textov jasne ukazujú, že je veľká škoda, že vedecky nepôsobil dlhšie. V mnohom ho ovplyvnil Jan Erazim Vocel (teoretické vedomosti, stavebno-historický prístup), ale aj Václav Krolmus (terénny prieskum, analýza ústnej slovesnosti). Jeho bádanie mohlo mať ďaleko významnejší podiel v dejinách archeológie na Slovensku.

Kľúčové slová: Anton Intibus, historiografia, archeológia, Slovensko, 19. storočie

Ak by sme mali život Antona Intibusa priblížiť na pár riadkoch, vynikne disproporcja medzi sumou známych a neznámych informácií, biele miesta, ale i ohraničené problémy jeho života a diela. Prvým problémom je miesto a dátum jeho narodenia. Veľmi málo informácií máme o jeho vzdelaní a celom ranom období života. Intibus sa *de facto* „objavil“ ako dôstojník slovenských dobrovoľníkov počas revolúcie 1848/1849. Následne vieme o jeho štúdiu v Prahe, kontaktoch s Václavom Krolmusom a účasti na prednáškach Jana Erazima Vocela. Väčšina jeho publikovaných textov, ako aj jeho jediné monografické dielo pochádza z päťdesiatych rokov 19. storočia. Intibus bol v tomto období aj vrcholne spoločensky aktívny. Problémom je znovu dátum a miesto jeho úmrtia, každopádne všetky zmienky o ňom miznú práve na konci päťdesiatych rokov. Než prejdeme k dielu a „archeologickej“ činnosti Intibusa, pokúsime sa zhrnúť a doriešiť niektoré z týchto problémov.

1. K životopisu Antona Intibusa

Samotné priezvisko a meno neponúka zásadné informácie. Latinský charakter poukazuje na polatinčenie u Intibusových predkov, čo bolo bežné v období zhruba od 16. storočia (Polla 1991, 91). Intibusovi predkovia by tak zrejme patrili k vrstve vzdelancov či minimálne strednej vrstvy (remeselníci, obchodníci). Latinský názov Intibus totiž znamená čakanka (obyčajná) (*Cichorium intybus L.*). Bohužiaľ nateraz nemáme žiadny konkrétny genealogický výskum, čo je ale pochopiteľné s ohľadom na minimum informácií. V 19. storočí naopak svoje národné presvedčenie vzdelanci posilňovali poslovenčovaním priezviska. Takto Intibus svoje práce uvádzal pod menom či pseudonymom Slavomil Čekanovič. Ďalšie pseudonymy či značky boli A. Č. I., S. A. I., I., N–c., – s., – s – (Rizner 1931, 221; Ambruš 1981, 79).

Podíl českých Němců na počátcích archeologie v Čechách¹

Karel Sklenář

Anotace: Samostatný zájem o nejstarší dějiny a archeologii se u německého obyvatelstva v Čechách rozvíjel později než u Čechů; ojedinělí němečtí pracovníci působili ve vazbě na české prostředí. Teprve v šedesátých letech 19. století vzniká Spolek pro dějiny Němců v Čechách a v jeho rámci i německá archeologie, ale jen slabě zastoupená. Praktický zájem se soustředil na pravěká a raně středověká hradiště, v rané historii šlo hlavně o otázku původnosti německého osídlení v Čechách, kterou ale soudobá archeologie nedokázala řešit.

Klíčová slova: dějiny archeologie, Čechy, Němci, Spolek pro dějiny Němců v Čechách, Julius Ernest Födisch

Dosavadní zpracování počátečních fází vývoje archeologie v Čechách v 19. století se dosud soustředilo na činnost příslušníků českého národa, zatímco podíl minoritního německého obyvatelstva byl dosud z různých důvodů opomíjen. Také žádná z mimočeských prací o dějinách archeologie se tímto tématem dosud nezabývala. Tento příspěvek má za úkol doplnit existující přehledné práce o tento aspekt.

Charakter německého zájmu o nejstarší historii Čech a její hmotné památky byl převážnou měrou jen vlastivědný. Až do roku 1848 zemské vlastenectví sblížovalo historiky a vlastivědné pracovníky obou jazyků, od počátku šedesátých let 19. století však nabývala na významu politická stránka: zápas německé a české strany o mocenské pozice v zemi, který posiloval potřebu národní identifikace na obou stranách. Od počátku šlo o dvě věci: o důkaz vedoucí úlohy německého živlu v českých dějinách a o důkaz kontinuity: Němci jsou buď přímo praobyvateli Čech, nebo alespoň zde byli dříve než Slované a nikdy odtud neodešli.

Oddělení dvou národních komunit se odrazilo ve vývoji hlavních vědeckých institucí. Z hlediska archeologie šlo zejména o pražské Vlastenské (pak České, od roku 1854 Muzeum království Českého, dnešní Národní) muzeum, jež se od počátku čtyřicátých let 19. století – aniž by se proti německému živlu jakkoli vymezovalo – stalo pro české vlastence národním kulturním vědeckým střediskem. Podobně i Archeologický sbor jako jeho složka začal působit v roce 1843 jako orgán formálně nadnárodní, ale v roce 1848 se trvale počestil (k jeho vývoji *Sklenář 2014*; obecně o vývoji archeologie této doby v Čechách *idem 2020*).

Významné osobnosti německého původu však vstoupily do české archeologie už předtím: z Bavorska přišel autor prvního systematického terénního výzkumu v Čechách (1802) P. Johann Hyacinth Arnold (1746–1813; údaje o něm i o dalších jmenovaných osobách viz *Sklenář 2005*), z pruského Slezska zájemce o pravěká hradiště Franz Olbricht (1788–1868). Oba působili ve spojení s českou složkou archeologie, mimo prostředí českých Němců – podobně jako o něco později raní archeologové domácího německého původu, kteří splynuli s českým prostředím natolik, že byli do něj počítáni (Karl/Karel Frost, Moritz/Moric Lüßner, Anton/Antonín Prokop Schmitt). Sem patřili i badatelé z rodin původně českých, v novější době poněmčených (Karl/Karel Brantl, František Xaver Josef Benesch/Beneš).

¹ Tomuto námětu je věnována rozsáhlejší studie (*Sklenář 2025*); z toho důvodu je zde podán jen stručný výťah.

Výskumy Ágosta Sótéra v zadunajskej časti Bratislavy¹

Ľudovít Mathédesz

Anotácia: O archeologických výskumoch Ágosta Sótéra sa môžeme dočítať v Pamätnej knihe Historickéj a Archeologickej spoločnosti v Mošonskej župe, ktorú vydali v roku 1898. Sótér až do svojej smrti aj v Rusovciach a Čunove vykonal ďalšie doposiaľ nepublikované alebo čiastočne publikované výskumy. V tejto štúdii sa snažím zosumarizovať nové poznatky, ktoré som získal počas mojich archívnych výskumov.

Kľúčové slová: Mošonská župa, zadunajská časť Bratislavy, János Modrovich, Ágost Sótér, Hermann Bertl

Dňa 1. augusta 1882 akademický profesor Imre Deininger spolu s učiteľom, kňazom Ede Ivánfim navštívili právnika Ágosta Sótéra, aby mu oznámili, že na území Mošonskej župy chcú založiť múzeum. Vedeli, že Sótér sa už v tom čase zaoberal historickými štúdiami a výskumami. Ako rodák župy, znalec jej histórie a vďaka svojím kontaktom ho považovali za osobu, ktorá je vhodná dotiahnuť tento úkol (*Sótér 1898*, 1).

Dňa 5. augusta 1882 rozposlali oznámenie do všetkých obcí župy. Signatári oznámenia boli: Imre Deininger, Ede Ivánfi, Pál Major, Ágost Sótér a Márton Steiner. Oznámenie vyzývalo záujemcov na ustanovujúcu schôdzu muzeálnej spoločnosti, ktorá sa konala 2. septembra 1882 v župnom dome (*Sótér 1898*, 1–2).

Na ustanovujúcu schôdzu prišli iba siedmi ľudia, menovite Ede Ivánfi, Mihály Mamuliti, Gyula Mándy, Kristóf Nagy, Ágost Sótér, Márton Steiner a József Zechmeister. Z dôvodu nízkeho záujmu bola muzeálna spoločnosť iba dočasne založená. Za predsedu zvolili Ágosta Sótéra a tajomníkom sa stal Kristóf Nagy (*Sótér 1898*, 2).

Na valnom zhromaždení, ktoré sa konalo 6. októbra 1883, za účasti trinástich členov založili muzeálnu spoločnosť. Podľa stanov zvolili deväťčlennú správnu radu. Za predsedu bol zvolený Ágost Sótér (*obr. 1*). Funkcia predsedu zahŕňala aj vedenie vykopávok starých pohrebísk. Sótér, poďakujúc za túto poctu, odmietol funkciu s odôvodnením, že má iné povinnosti a že sa bojí mŕtvol a kostí. Podľa jeho slov pôvodne chcel byť lekárom, ale kvôli tejto fóbii sa nakoniec stal právníkom. Nakoniec sa mu podarilo túto fóbiu prekonať, aspoň podľa toho, že počas svojej kariéry odkryl viac ako 1000 hrobov. V roku 1903 práve v Rusovciach odkryl svoj 1000. hrob (*Anonymus 1903a*).

Účastníci valného zhromaždenia vyhlásili, že nebudú voliť iného predsedu, a ak túto funkciu Sótér neprijme, zamietnu plán spoločnosti. Týmto spôsobom sa im podarilo presvedčiť Sótéra. Na valnom zhromaždení za podpredsedu zvolili Ede Ivánfiho (*obr. 2*), za tajomníka Kristófa Nagya, za pokladníka Mihály Mamulitiho. Taktiež rozhodli o tom, že funkciu čestného prezidenta automaticky dostane vždy aktuálny župan Mošonskej župy (*Sótér 1898*, 3–4).

¹ V tomto prípade sa pod pojmom *zadunajská časť Bratislavy* rozumejú tri bývalé obce na území Mošonskej župy, a to: Horvátjáfalu (dnes Jarovce), Oroszvár (dnes Rusovce) a Dunacsún (dnes Čunovo). Tieto tri obce sa stali súčasťou vtedajšieho Československa až po podpísaní parížskej mierovej zmluvy, ktorá ukončila II. svetovú vojnu. Tri obce boli pričlenené k Bratislave 1. januára 1972.

Obr. 1: Ágost Sötér sedí pred spolkovým stanom (<https://www.hansagimuzeum.hu/content/?mid=64>).

Obr. 2: Ede Ivánfi, zakladateľ a podpredseda spolku (<https://www.hansagimuzeum.hu/content/?mid=64>).

Na miléniové oslavy v roku 1896 múzejná spoločnosť plánovala vydanie pamätnej knihy. Ede Ivánfi napísal knihu s názvom *Mosony vármegye monográphiája* (Monografia Mošonskej župy), ktorú chcel tiež v tomto období vydať. Kvôli rozdielnym názorom pri vydávaní zväzkov sa zhoršil vzťah medzi Sötérom a Ivánfim. Nakoniec po dvoch rokoch po oslavách milénia, v roku 1898, vyšla pamätná kniha s názvom *A Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet emlékkönyve 1882–1898. A honfoglalás ezredéves ünnepélyének emlékére* (Pamätná kniha Historickej a Archeologickej spoločnosti v Mošonskej župe 1882–1898. Na pamiatku tisícročného výročia zaujatí vlasti) (obr. 3). Monografiu, ktorú pripravil Ivánfi, nakoniec nikdy nevydali. Rukopis sa nachádza v archíve Hansági Múzea v Mosonmagyaróvári.²

Pamätná kniha sa skladá z troch väčších častí. V prvej časti môžeme dočítať históriu založenia spoločnosti, jej vývoj, zoznam členov a majetkové pomery. V druhej časti sú zverejnené zbierky spoločnosti, zatiaľ čo v tretej časti sa nachádzajú správy o vykonaných výskumoch do roku 1898. Archeologické výskumy boli rozdelené podľa lokalít do 27 podkapitol. Ide o lokality, ktoré sa nachádzali na území bývalej Mošonskej župy (obr. 4). V skutočnosti môžeme hovoriť minimálne o 28 náleziskách, ktoré sa dnes nachádzajú na území troch štátov. Na území dnešného Maďarska skúmal náleziska nachádzajúce sa v 13 obciach, v Rakúsku v 12 a na Slovensku v 3 lokalitách. Pre nás sú zaujímavé tri obce (Jarovce, Rusovce a Čunovo), ktoré vtedajšie Československo dostalo po podpísaní parížskej mierovej zmluvy.

S témou už sa zaoberala Magda Pichlerová. V roku 1999 v časopise *Múzeum* publikovala článok s názvom *Archeologické výskumy v zadunajskej časti Bratislavy v minulom storočí. Pohľad na dobový vývoj bádania*.

² Hansági Múzeum Adattára (ďalej len HMA) ltsz. 95-72.

Amatérski archeológovia na Spiši z konca 19. a prvej polovice 20. storočia

Kamil Švaňa – Matúš Hudák – Mária Hudáková

Anotácia: Článok mapuje dejiny archeológie na Spiši od počiatkov záujmu o archeologické nálezy na počiatku novoveku až po medzivojnové obdobie. Dôraz je kladený na obdobie poslednej tretiny 19. a prvých desaťročí 20. storočia, keď vznik Uhorského karpatského spolku a s ním spojených múzejných inštitúcií vytvoril podmienky pre počiatky systematického bádania.

Kľúčové slová: dejiny archeológie, Spiš, Uhorský karpatský spolok, Michal Greisiger, Samuel Roth

1. Počiatky archeologického bádania na Spiši

V Uhorsku, podobne ako v ostatných častiach Európy, sa záujem o archeologické nálezy začína v súvislosti so zberateľstvom, ale aj počiatkami rozvoja vedných disciplín, ako je geografia. V prípade Spiša k pomerne skorému rozvoju záujmu prispela rozvinutá banská činnosť, ale aj množstvo krasových javov. Šarkania diera, významná neolitická lokalita, sa spomína už v roku 1253. Ide pritom o druhú najstaršiu písomnú zmienku o jaskyni na Slovensku (*Soják 2007*, 12).

Jeden z prvých bádateľov z územia Spiša, ktorí sa v svojom diele okrajovo zaoberali prehistóriou, bol Dávid Fröhlich (1595–1646), rodák z Kežmarku-Lubice. Fröhlich je považovaný za prvého systematického geografa Uhorska, venoval sa však aj matematike a astronómii. V diele *Medulla geographiae practicae*, ktoré vyšlo v Bardejove, spomína tamojších roľníkov, ktorí nachádzali pri orbe zlaté drôtky (*Polla 1996*, 18; *Roth 2006*, 46).

Skutočné počiatky záujmu o archeologické lokality v 17. storočí sa ale spájajú s jaskyňami, hoci sa pozornosť spočiatku sústredila na pleistocénne nálezy – kostry jaskynných medvedov. V roku 1672 spomína prešovský lekár Ján Peterson Hain kostry tzv. drakov v jaskyniach v Haligovciach a Demänovej. Tieto draky mali podľa neho vyhľadávať studené miesta a ich kosti a zuby boli vyhľadávané (nielen) v ľudovom liečiteľstve. V súvislosti s jaskyňou Axamitka uvádza Juraj Bohusch kežmarského lekára Daniela Fischera, ktorý zrekonštruoval takúto kostru, za čo bol Leopoldom I. povýšený do zemianskeho stavu. Kostru draka zrekonštruoval napokon aj Georg Buchholz (1688–1737), ktorý bol spolupracovníkom Mateja Bela (*Polla 1996*, 18; *Šimková 2013*).

Ich súčasník, už menovaný Juraj Bohusch, ktorý je považovaný za prvého uhorského jaskyniara, vo svojom diele spomína viacero pravekých hradísk na Spiši – okrem iného aj kežmarský Jeruzalemberg, kde predpokladá hradisko na základe nálezov keltských a rímskych mincí. Zároveň vyjadril pochybnosti o dračom pôvode kostí v jaskyniach. Okrem iného mal takéto kosti nájsť v Dračej diere pri Ždiari, jaskyni, ktorú sa doteraz nepodarilo stotožniť (*Polla 1996*, 18; *Šimková 2013*). Medzi prvé správy o archeologických nálezoch patrí dielo Michala Kleina (1712–1782) z Vondrišľa, *Sammlung merkwürdiger Naturseltenheiten des Königreichs Ungarn*. Viaceré

Přínos rodiny Kubasků z Bílovic nad Svitavou k poznání Moravského krasu

Ondřej Mlejnek

Anotace: Článek se zabývá přínosem původně železničářské německojazyčné rodiny Kubasků z Bílovic nad Svitavou k poznání Moravského krasu. Postupně je představen původ rodiny a její členové. Zvláštní pozornost je věnována zejména Karlu Kubaskovi, objeviteli známé Ochozské neandertálské čelisti z jeskyně Švédův stůl, od jejíhož objevu uplynulo již 120 let. Zajímavé jsou údaje získané prostudováním korespondence Karla Kubaska s Karlem Jaroslavem Maškou, ze které se mimo jiné dozvídáme upřesňující údaje týkající se okolností tohoto významného nálezu.

Klíčová slova: Ochozská čelist, neandertálci, dějiny výzkumů, Moravský kras, speleologie, antropologie, alpinismus

1. Úvod

V letošním roce si připomínáme 120. výročí objevu tzv. Ochozské spodní čelisti neandertálce (*obr. 1*) v jeskyni Švédův stůl v jižní části Moravského krasu (*obr. 2*). Objevitelem čelisti byl tehdy student reálného gymnázia a později geologie na brněnské technice, Karl Kubasek z nedalekých Bílovic nad Svitavou. K nálezu čelisti došlo někdy na počátku roku 1905. Karl Kubasek záhy zapůjčil čelist Antonu Rzehakovi, profesorovi geologie na brněnské technice, který již 12. dubna 1905 představil na schůzi Přírodovědného spolku v Brně (*Naturforschender Verein in Brünn*) tento unikátní nález odborné veřejnosti a v následujícím roce čelist podrobně popsal v časopisu tohoto spolku (*Rzehak 1906*). Dalším osudům Ochozské čelisti se nedávno podrobně věnoval Martin Oliva (*2017*) a výsledky dosavadních výzkumů v jeskyni Švédův stůl jsme v loňském roce shrnuli v přehledné kolektivní studii (*Mlejnek et al. 2024*). V tomto článku se podrobněji zaměřím na osudy členů německojazyčné rodiny Kubasků (*obr. 3*), kteří se v krátkém období na samém počátku minulého století výrazně zapsali do dějin výzkumů Moravského Švýcarska, což bylo soudobé označení oblasti dnešního Moravského krasu a jeho blízkého okolí, a také na okolnosti nálezu Ochozské čelisti.

2. Původ rodiny

Otec Karla Kubaska, Moritz, se narodil 23. února 1856 v Bílsku na Těšínsku Nikolausi Kubaskovi, který zde pracoval jako důlní mistr (*Purkmeister*) při ražbě železničních tunelů a při výstavbě místní trati – odbočky Severní dráhy císaře Ferdinanda (*Kaiser Ferdinands-Nordbahn*), a jeho ženě Marii, rozené Christové. Kubaskovi

Ze Žatce do Puly. Anton Gnirs v letech 1873–1918

Jiří Šlajsna

Anotace: Anton Gnirs (1873–1918) byl český německojazyčný archeolog, klasický archeolog, historik umění a pedagog narozený v Žatci. Své dětství a mládí strávil v Chomutově a později studoval na německé části Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. Zde se zaměřil na klasickou archeologii a dějiny umění. Po pedagogických začátcích v Plzni odešel do Puly, kde vyučoval na námořní reálce a věnoval se archeologickému výzkumu antických památek. Jako konzervátor pečoval o kulturní dědictví Istrie, později i Korutan a Kraňska. Zkoumal antické stavby, římské vily i raně křesťanské památky. Během I. světové války usiloval o jejich ochranu a restaurování. Roku 1918 byl vyznamenán Válečným křížem za občanské zásluhy. Po rozpadu rakousko-uherské monarchie se vrátil do Chomutova.

Klíčová slova: Anton Gnirs, německá univerzita v Praze, Pula, Istrie, klasická archeologie, památková péče

Anton Gnirs se narodil 18. ledna 1873 v Žatci do vyšší středostavovské rodiny Antona Gnirse st. a Mathilde Gnirsové (rozené Schwarzbachové)¹. Rodina jeho otce pocházela původně z rakouského Bádenska, ale byla od 18. století usazena v Praze, kde se Antonův otec také narodil. Matka však pocházela ze žateckého měšťanského rodu Schwarzbachů a mezi jejími předky bylo i několik významných žateckých sochařů. Právě po své matce zřejmě zdědil Anton Gnirs lásku k umění, která ho poté provázela celý život. V době Antonova narození působil jeho otec jako ředitel Severozápadočeské uhelné akciové společnosti (*Nordwestböhmisches Kohle AG*) a nedlouho poté se rodina odstěhovala do Chomutova, kde měla firma své sídlo. Zde mladý Anton Gnirs strávil své dětství a větší část svého dospívání.

Po ukončení základního vzdělání se stal studentem Vyššího gymnázia v Chomutově (*Obergymnasium Komotau*). Již zde projevoval zájem o historii, geografii a umění. V roce 1893 maturoval a rozhodl se pokračovat ve studiu na vysoké škole. Ještě týž rok odešel z Chomutova do Prahy, kde se zapsal na německou část Karlo-Ferdinandovy univerzity na obory germanistika, historie a geografie.² Postupně se však zaměřil hlavně na dějiny umění, klasické dějiny starověku a archeologii. Při svém studiu měl mladý Anton Gnirs velké štěstí na pedagogy, jeho profesory byli v té době věhlasní vědci jako Adolf Bachmann³, Julius Jung⁴ či Alois Rzach⁵. Již v dobách svého studia byl vědecky a literárně činný a v roce 1898 vydal ve čtvrtém díle sborníku historických prací německé části Karlo-Ferdinandovy univerzity *Prager Studien* svoji první významnější práci *Das östliche*

¹ Státní oblastní archiv v Litoměřicích, fond Matriky, matrika narozených (katolická), Žatec (1872–1875), signatura 189/53, inv. č. 9153, str. 60.

² Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 2, str. 321.

³ Adolf Bachmann (1849–1941), historik medievalista a nacionálně-liberální politik.

⁴ Julius Jung (1851–1910), historik a klasický archeolog.

⁵ Alois Rzach (1850–1935), klasický filolog, germanista a arabista.

Anton Rzehak – vědec a diletant

Petr Kostrhun – Denisa Sedlák Čevelová

Anotace: Anton Rzehak (1855–1923) byl významný moravský pedagog, geolog, paleontolog a archeolog, jehož interdisciplinární přístup zásadně ovlivnil archeologii na Moravě. Jeho působení bylo spjato zejména s Německou vysokou školou technickou v Brně. Jeho práce zahrnovala výzkum pohřebišť ze starší a mladší doby bronzové, přičemž definoval například „měnínský typ“, budoucí únětickou kulturu. Jeho výzkumy se týkaly také paleolitických nálezů, včetně správné identifikace neandertálské čelisti z Ochozské jeskyně nebo ikonické paleolitické sošky z mamutoviny z hrobu Brno 2. Významné bylo jeho působení v roli kustoda archeologických sbírek Františkova musea v Brně v letech 1897–1918, kde reorganizoval sbírky a aplikoval moderní metody zkoumání, včetně pokusu o centralizaci řízení archeologické práce na Moravě. Tyto snahy vedly ke konfliktům s částí českých archeologů v čele s Innocencem Ladislavem Červinkou. Po vzniku Československa byl kvůli své německé národnosti marginalizován, přestože dostupné dokumenty dokládají, že s českými archeology udržoval před rokem 1918 především korektní, ale také přátelské vztahy.

Klíčová slova: dějiny archeologie, Morava, Anton Rzehak, Františkovo museum, národnostní vztahy, konec 19. století, počátek 20. století

1. Úvodem

Anton Rzehak (1855–1923; *obr. 1*), pedagog, geolog, archeolog, osobnost, na kterou historie oboru sice nezapomenula, ale mezi ostatními zakladateli moravské archeologie stála dlouhou dobu bez hlubší reflexe. Důvody jsou patrně zjevné. Rzehak byl významnou postavou moravské německé pozitivistické vědy na konci 19. a počátku 20. století. Všeobecně respektovanou vědeckou osobností byl především do doby vzniku Československé republiky, poslední roky života pod vlivem rodinných a osobních ztrát nebyly veselé a vedly Rzehaka k příklonu k německému nacionalismu. Dějiny moravské archeologie pak jako v jiných případech národnostně německých badatelů Antonu Rzehakovi věnovaly pozornost jen okrajově (*Schránil 1922–23; idem 1923; Matoušek 1923; Kettner 1923–24; Svoboda 1961; Filip 1969, 1181–1182; Vignatiová 1975, 105; Stuchlík 1995*). Základním pramenem k Rzehakově biografii jsou tedy podstatně rozsáhlejší texty německých autorů (*Oppenheimer 1922–24; Schirmeisen 1923; idem 1924; idem 1925a; idem 1925b*). Souhrn nejpodstatnějších vědeckých zásluh nejobšírněji shrnul Karl Schirmeisen (1924) a nové informace přinesly dále dosud nepublikované archivní materiály z doby Rzehakova pedagogického působení na Německé vysoké škole technické v Brně (*Deutsche Technische Hochschule Brünn*), Zemské vyšší reálce v Brně (*Landes-Oberrealschule Brünn*) a materiály

Německá archeologie v západních Čechách v letech 1918–1945

Martin Čechura

Anotace: Národnostně německá archeologie v západních Čechách stojí doposud na okraji badatelského zájmu. Tento text přináší biogramy osmi regionálních osobností, které v tomto regionu prováděly archeologické výzkumy, popř. byly publikačně činné především v meziválečném Československu, ale také v letech 1938–1945. Poměrně zajímavé je porovnání regionální západočeské archeologie s centrálními archeologickými institucemi. Vzájemné vztahy a spory čelných osobností oboru se totiž do regionu nijak zásadně nepromítaly. Regionální badatelé se zřejmě příliš nestarali o mocenské soupeření na nejvyšší úrovni. Podle svých schopností a možností především zkoumali a zachraňovali archeologické památky.

Klíčová slova: dějiny archeologie, západní Čechy, osobnosti, časopisy

1. Úvod

Dějiny archeologie, archeologických výzkumů a archeologů patří stále k opomíjeným tématům. Historie oboru přitom není jen sbírkou zajímavých kuriozit, ale může přinášet cenné informace k jednotlivým nálezům a nálezovým souborům. Neméně důležitý je význam dějin archeologie pro pochopení obecného kulturního a společenského prostředí daného regionu. Tento aspekt je obzvláště důležitý v případě dějin německé či německojazyčné archeologie.¹ Zatímco německá historiografie je již řadu let důležitým tématem (například Šmahel – Soukup 2004; Pánek 2024), archeologie je v tomto ohledu na počátku své cesty. Západní Čechy jsou typickým regionem, ve kterém se setkávaly, prolínaly i potýkaly česká a německá komunita. Obyvatelé obou etnik žili na jedné straně v mnoha(set)leté symbióze, na druhou stranu nelze ignorovat latentní napětí, které mezi nimi vládlo a které se v různém období projevovalo s různou intenzitou a různým vyzněním. Ať byly vzájemné vztahy jakékoliv, po II. světové válce došlo k naprostému vítězství českého historického narativu a k důslednému potlačení německé (či sudetoněmecké) tradice. Zásadním způsobem k tomu přispěl transfer převážné většiny německého obyvatelstva a radikální přerušování dlouhodobé paměti, kterou se nepodařilo (a z valné části již nepodaří) v úplnosti nahradit. Nejde jen o absenci kulturní paměti, vzpomínek a mezilidských vztahů, ale i hmotných památek a připomínek zmizelých komunit. Množství vesnic v pohraničních oblastech zcela zaniklo, a výměna obyvatel v těch přeživších znamenala převrstvení předválečné paměti těchto míst. Na tom nic nemění ani skutečnost, že kvůli neukotvenému vztahu nových obyvatel k místům svých nových životů se nová vrstva paměti tvořila velmi pozvolna a komplikovaně, a v mnoha případech, ani v několikaleté generaci, není tento proces u konce.

¹ Není účelem tohoto článku pokoušet se definovat kategorie *německý* nebo *německojazyčný*. Autor si je vědom nejednoznačnosti a obtížné uchopitelnosti těchto pojmů a doporučuje vnímat je v obecném a široce chápaném významu. Diskuse o etnicitě a jazykové příslušnosti je samozřejmě velmi důležitá, avšak vymyká se účelu této studie.

Gustav Guth – polozapomenutý amatérský archeolog a jeho působení v ústeckém Městském muzeu (1924–1927)

Luboš Rypka

Anotace: Gustav Guth, rodák z Teplic, po studiu učitelství pro střední školy na německé Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze učil na německých reálných školách v Českých Budějovicích, Opavě a v Ústí nad Labem. Je autorem řady prací z oboru germanistiky, pedagogiky, vlastivědy a kulturní historie. V letech 1924–1927 působil též jako kurátor historických, kulturně historických a archeologických sbírek Městského muzea v Ústí nad Labem. Krátce po vzniku Německé společnosti pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Československu se ve spolupráci s Otto Tschakertem a Helmutem Preidelem spolupodílel na uspořádání prvního letního archeologického kurzu pro amatérské badatele. Jako poučený amatérský archeolog se pak během svého nedlouhého působení v ústeckém muzeu aktivně soustředil na sledování stavebních aktivit a prací v pískovnách, cihelnách a lomech v regionu a záchranu řady archeologických a paleontologických nálezů, podchytil i několik dosud neznámých archeologických lokalit. O archeologických nálezech pravidelně informoval veřejnost v denním tisku a vlastivědném časopise *Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes*.

Klíčová slova: Gustav Guth, archeologické výzkumy, německá vlastivěda, archeologický kurz, Městské muzeum v Ústí nad Labem, Německá společnost pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Československu

1. Úvod

V ústeckém muzeu i v literatuře se dosud traduje, že před rokem 1945 působili v Městském muzeu jako archeologové pouze Adolf Kirschner v letech 1894–1918¹ a Ernst Simbriger v letech 1931–1938². Jak vyplývá z dostupných archivních materiálů, především dochovaných deníků, archeologií se v muzeu ve skutečnosti zabývalo více lidí, i když často spíše okrajově nebo z momentální potřeby zajistit náhodně učiněné nálezy a získat je pro muzejní sbírky. Jedním z muzejníků, kteří se archeologii věnovali aktivně a kteří se snažili v terénní práci dále sebevzdělávat, byl kurátor historických sbírek Gustav Guth (* 2. března 1884 Teplice – † ?). V ústeckém Městském muzeu sice nepůsobil dlouho, ovšem jeho snažení o záchranu nově objevených i podchycení starších archeologických nálezů na Ústecku je nezpochybnitelné, a proto by nemělo být zapomenuto.

¹ Nejnověji Wiesnerová 2018a.

² Nejnověji s opravenými daty a dosud nezveřejněnou fotografií Wiesnerová 2018b.

Duchcovská archeoložka Hermína Davidová-Mayová (1891–1986)

Markéta Soukupová

„Vielleicht sind alle Drachen unseres Lebens Prinzessinnen,
die nur darauf warten uns einmal schön und mutig zu sehen.“
Rainer Maria Rilke

Anotace: Příspěvek představuje drobnou sondu do života duchcovské archeoložky a muzejnice Hermíny Davidové-Mayové (1891–1986). S ohledem na možnosti vzdělávání žen v první polovině 20. století a rodinné zázemí, které jí neumožňovalo další studium na univerzitě, se věnovala učitelství a archeologii vykonávala z počátku pouze jako dobrovolnou činnost v rámci Městského muzea v Duchcově. Doktorkou archeologie však nikdy promována nebyla, dokument, který to měl dosvědčovat, byl prohlášen za falzum. Díky jazykovému vybavení a nesmírné cílevědomosti se jí však ve spolupráci s Josefem Glottem podařilo v Duchcově vybudovat rozsáhlou archeologickou sbírku a uchránit ji nejen po celou II. světovou válku, ale především po ní. Válečné události (ztráta manžela, hrozba odsunu, soud) jí však znemožnily pokračovat v započaté práci. Archeologii se věnovala do počátku padesátých let 20. století, následně dožila v ústraní.

Klíčová slova: archeologie, dějiny vědy, ženy v archeologii, úloha ženy v archeologii

1. Úvod

Jméno duchcovské archeoložky a muzejnice Hermíny Davidové-Mayové (*obr. 1*) (v zahraniční literatuře užívané v podobě Hermine David-May), nebylo širší archeologické veřejnosti delší dobu vůbec známo. Poprvé se s jejím jménem, ve spojitosti s archeologií, setkáváme v německy psaném *Handbuchu* Hanse Reinertha (*Reinerth Hrsg. 1941*), který s německou důsledností sepsal jemu tehdy známé podrobné informace o archeologických pracovnících na území Německé říše.

V česky psané odborné literatuře slovníkového typu se se jménem Hermíny Davidové-Mayové setkáváme poprvé díky snaze Karla Sklenáře (2005), který se ujal nelehkého úkolu soupisu historických, ale i současných osobností nejenom české archeologie. Heslo věnované Hermině Davidové-Mayové by však do něj nemohlo být zařazeno bez obětavé práce duchcovského historika a muzejníka Jiřího Wolfa (1999; *idem* 2011; *Wolf a kol.* 2013), kterému se podařilo část pozůstalosti po této badatelce zachránit a uchovat ji v archivu Městského muzea v Duchcově k dalšímu studiu. S duchcovským muzeem byl ostatně celý její profesní život úzce spjat.

Bolko von Richthofen a Július Kürti. Stretnutia v Ružomberku

Simona Sliacka

Anotácia: Článok sa venuje problematike počiatkov archeologického bádania na Liptove v období tridsiatych rokov 20. storočia. Archeologický prieskum nálezísk a zber nálezov pravidelne vykonával Július Kürti, kustód Liptovského múzea v Ružomberku. Spolu so svojim bratom Arthurom stáli za založením Liptovského múzea v Ružomberku v roku 1912. V období od dvadsiatych rokov 20. storočia do začiatku II. svetovej vojny bolo múzeum často navštevované miestnymi aj zahraničnými bádatelmi. V roku 1929 navštívila múzeum študijná skupina sliezskych archeológov, ktorú viedol Bolko von Richthofen. Na základe archívneho výskumu korešpondencie článok skúma vzťah medzi Júliusom Kürtim a Bolkom von Richthofenom, ktorý ovplyvnil Kürtiho archeologické bádanie na Liptove.

Kľúčové slová: Liptov, archeológia, Július Kürti, Bolko von Richthofen, doba bronzová

1. Liptov a Liptovské múzeum v Ružomberku na začiatku 20. storočia

Liptov na začiatku 20. storočia tradične predstavujú dve mestá, Liptovský Mikuláš a Ružomberok. Potenciál rozvoja a hospodárskeho rastu, ktorý priniesla stavba Košicko-bohumínskej železnice, však využil najmä Ružomberok. Toto mesto bolo zároveň aj križovatkou dvoch významných ciest (Orava a Banská Bystrica, Spiš a Kraľovany). V závere 19. a na začiatku 20. storočia vzrástol počet obyvateľov Ružomberka o 90 %. V skladbe obyvateľstva mesta síce stále prevládali Slováci, ale významne narástol podiel maďarského obyvateľstva (*Holec 1997, 50*). Zároveň sa vzhľadom na rast ekonomického významu mesta zvýšil i počet židovského obyvateľstva, ktoré reprezentovalo predovšetkým obchodno-podnikateľské aktivity. Hospodársky i politický život v Ružomberku tak vo veľkej miere ovládali bohaté maďarské a židovské rodiny (*Holec 1997, 51*).

Bratia Kürtiovci, Arthur a Július, propagovali myšlienku založenia múzea v Ružomberku v miestnej tlači už na začiatku 20. storočia (*Sliacka 2020, 54*). Rozhodujúcim momentom pre vznik múzea, Liptovskej muzeálnej spoločnosti, bola spolupráca bratov Kürtiovcov a ich priaznivcov so slovenskou inteligenciou v meste (Jozef Burjan, Andrej Hlinka, Vladimír Makovický, Vavro Šrobár a ďalší). Vo februári 1912 bola úspešne založená Liptovská muzeálna spoločnosť, v ktorej záujem o členstvo prejavilo 242 záujemcov (*Dvorský et al. 2009, 228*). No kým sa Arthur Kürti stal jedným z riaditeľov múzea, spolu s Vavrom Šrobárom a Bélom Dornayom¹, Július sa stal kustódom. Liptovské múzeum v Ružomberku (oficiálny názov inštitúcie) sídlilo na poschodí starej fary, ktorá sa nachádzala vedľa kostola sv. Ondreja v dvoch miestnostiach (*obr. 1*). Boli to priestory, ktoré múzeu prepustilo mesto (*obr. 2; Sliacka 2022, 9*).

¹ Béla Dornay pôsobil ako učiteľ gymnázia v Ružomberku v rokoch 1909–1913.

Trojice německy hovořících archeologů ze severní Moravy (Hans Morawek, Johann Itermann, Max Udo Kasperek)

Jakub Halama – Pavlína Janíčková

Anotace: Mohelnicko a Zábřežsko na severní Moravě byly v meziválečném období a během německé okupace jazykové různorodými oblastmi. Článek se zaměřuje na tři německy hovořící vlastivědné badatele, jež byli vrstevníky. Všichni se alespoň v některé etapě svého života věnovali učitelství. Archeologii se každý z nich zabýval v jiném období a jiným způsobem. Hans Morawek (1895–1978) provedl na Mohelnicku v meziválečném období několik výzkumů a jeho nálezy jsou dodnes uloženy v mohelnickém muzeu, jehož byl spoluzakladatelem (1923). Johann Itermann (1900–1968) se místní archeologií zabýval pouze krátce v letech 1940–1942, v souvislosti s funkcí pověřence pro památkovou péči v okrese Zábřeh v rámci německého Úřadu pro pravěk. Max Udo Kasperek (1903–1961) pravděpodobně sám archeologické výzkumy neprováděl, často však o archeologii psal, a je tak možno jej spíše označit za popularizátora této vědy. Všichni tři byli po válce nuceně odsunuti do Německa, archeologii severní Moravy však vesměs sledovali dále.

Klíčová slova: severní Morava, moravští Němci, archeologie, vlastivěda

1. Úvod

V rámci severní Moravy se v předkládaném příspěvku budeme konkrétně pohybovat na Mohelnicku a Zábřežsku, a to v období mezi oběma světovými válkami a během německé okupace. Vymezená oblast dnes tvoří jižní část okresu Šumperk, tehdy ovšem spadala do politického okresu Zábřeh. Geograficky jde o úrodnou Mohelnickou brázdou s bohatými doklady pravěkého a protohistorického osídlení (Nekvasil 1963). Ta je z východu rámována výběžky Úsovské vrchoviny a ze západu výběžky Zábřežské vrchoviny (Melzer – Schulz a kol. 1993, 18–20).

Co se týče dějin bádání meziválečného období, pozornost zde byla zatím věnována spíše amatérským archeologům české národnosti, kteří působili kolem muzea v Dubicku u Zábřehu (Faltýnek 2008; *idem* 2010; Halama – Janíčková 2023), z německých pouze stručně Hansi Morawkovi (Faltýnek – Kaplová 2010a; *idem* 2010b).

Mohelnicko a Zábřežsko bylo až do poválečného odsunu německého obyvatelstva z jazykového hlediska různorodou oblastí. Celá západní a střední část Mohelnicka (včetně města Mohelnice – něm. Müglitz) spadala do tzv. Hřebečska (*Schönhengstgau, Schönhengster Land*), rozsáhlého jazykového ostrova, rozkládajícího se po obou stranách historické zemské hranice Čech a Moravy. Toto území bylo od 13. století obýváno převážně německým obyvatelstvem. Ve východní části Mohelnicka naopak převažovalo české obyvatelstvo, stejně jako na Zábřežsku (samotný Zábřeh na Moravě však byl spíše německý – něm. Hohenstadt) (*obr. 1*).

Nově digitalizovaný osobní archiv Hanse Freisinga

Tomáš Pavloň – Vojtěch Koudelka – Helena Anežka Sáňková

Anotace: Hans Freising, významný meziválečný archeolog, působil na Moravě a ve Slezsku nejprve především na Mikulovsku a Znojemsku, posléze ve funkci vedoucího pravěkého oddělení Říšského župního (Slezského zemského) muzea v Opavě, kdy se angažoval například v terénních výzkumech doprovázejících výstavbu říšské dálnice Vratislav–Vídeň v oblasti Boskovické brázdy. Jeho osobní archivní fond, který se nachází v archivu Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i., obsahuje systematicky rozříděné archiválie, které byly v uplynulých letech digitalizovány, opatřeny metadatovým popisem a připraveny k importu do Digitálního archivu Archeologické mapy ČR, kde budou volně dostupné nejširší badatelské veřejnosti. Tato dokumentace byla doposud badateli vytěžena jen zlomkovitě, protože některé dokumenty jsou psány německou novogotickou kurzívou (tzv. kurentem) a jejich přečtení vyžadovalo potřebné dovednosti nebo specializovaný software, který je ale v posledních letech stále dostupnější, a překážky pro badatelské vytěžení tohoto archivního fondu jsou tedy postupně odstraňovány. Cílem tohoto textu, je upozornit badatele na digitální zpřístupnění archivního fondu a pozvat je k jeho užívání.

Klíčová slova: Hans Freising, osobní archivní fond, dějiny archeologie, pozůstalost, meziválečná archeologie

1. Stručný životopis¹

Hans Freising (rodným jménem Johann Friedrich Potschka; * 18. ledna 1905 Gmunden, Rakousko, † 8. prosince 1977 Stuttgart, SRN; *obr. 1*) se narodil v rodině středoškolského učitele tělocviku Josefa Potschky a jeho manželky Julie. Jeho předci pocházeli z rolnického a řemeslnického prostředí z jižní Moravy (otcova větev), Podkrkonoší, Kravařska, ale i Moravy (matčina větev) (*Freising 1978*, 35–36). V roce 1917 si rodina změnila jméno na Freising.² Rodina se kvůli otcovu povolání často stěhovala po Předlitavsku a nakonec se usadila v Brně. Josef Freising byl též členem turnerského hnutí, konkrétně byl velmi aktivní v *Turngau Südmähren* a v roce 1928 se dostal do Národního shromáždění za německý Svaz zemědělců (*Bund der Landwirte*). V letech 1939 až 1941 byl komisařským správcem Moravského zemského muzea.

Hans Freising se podílel na archeologických průzkumech, například v Dolních Věstonicích již v roce 1923, v osmnácti letech, našel uměleckou plastiku mamuta z mladšího paleolitu (*Oliva 2014*, 12). Dále působil na

¹ Medailonky k životu Hanse Freisinga publikovalo několik českých autorů (*Čížmář 2005; Sklenář 2005*, 174–175; *Kostrhun 2014*, 204–205), o něco šířeji o něm pojednávají autoři němečtí, především jeho bratr Franz, v nekrologích po jeho úmrtí (*Freising 1978; Reiff 1978*).

² Moravský zemský archiv v Brně, matrika narozených (katolická), Dolní Dunajovice (1862–1888), inv. č. 2555, str. 252. Dostupné z: Matriky – ACTA PUBLICA.

Viktor Karger (1880–1976). Osobnost slezské archeologie na pomezí dvou států

Martina Uhlářová

Anotace: Viktor Karger (1880–1976) byl jednou z klíčových postav slezské archeologie a muzeologie v první polovině 20. století. Kargerův život a dílo odráží bouřlivé období první poloviny 20. století zejména na Těšínsku, regionu, který se v důsledku politických změn ocitl na pomezí dvou států. Tento text se vzhledem k existenci předchozích studií o Kargerovi zaměřuje na méně známé aspekty jeho propuštění z opavského muzea, které bylo ovlivněno politickými změnami po roce 1918. Zaměřuje se na jeho členství v archeologických spolcích v Československu a v Polsku a na kontakty s dalšími badateli, doložené na základě dochované korespondence. Článek rovněž přináší nové poznatky založené na dosud nepublikovaných dokumentech.

Klíčová slova: Viktor Karger, Slezské zemské muzeum v Opavě, Muzeum Śląska Cieszyńskiego, dějiny archeologie, Těšínsko, Německá společnost pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Československu

1. Úvodem...

V první polovině 20. století rozvoj profesionální archeologie a muzeologie ve Slezsku výrazně formovala osobnost Viktora Kargerova (*obr. 1*). Narodil se v roce 1880 v Těšíně v Rakouském Slezsku do německé rodiny a po studiích na vídeňské technice navštěvoval jako mimořádný posluchač přednášky a semináře z archeologie na filozofické fakultě vídeňské univerzity (1909–1913). Po studiích se vrátil na území Slezska, kde nejdříve profesionálně působil jako kurátor archeologických a numismatických sbírek v Opavě¹ pod vedením Edmunda Wilhelma Brauna v uměleckoprůmyslovém muzeu (1913–1922).² V dopise z 15. prosince 1913 mu Braun nabídl krátkodobou spolupráci na přípravě velké Jubilejní výstavy o Lichtenštejnech v období mezi 20. prosincem 1913 a 4. lednem 1914. Dále zmínil, že Kargerovi při příjezdu poskytne přívětivou informaci o jeho budoucím působení ve Slezsku: „*Ich hoffe Ihnen auch sonst eine angenehme Mitteilung betreffs Ihrer späteren Tätigkeit in Schlesien machen zu können*“.³

¹ Sčítací operáty, 16. února 1921; Státní okresní archiv Opava (SOKA Opava), fond Okresní úřad Opava I, inventární číslo (inv. č.) 1474. Viktor Karger v průběhu svého působení v Opavě bydlel jako nájemník společně s manželou Braunovými (Braunovou manželkou byla v té době Elisabeth Zerhová) v opavské části Kylešovice na Gilschwitzergasse, dům č. 863, byt 2. Je tak zřejmé ze zápisu sčítacího operátu ze dne 16. února 1921. S nimi zde měli adresu další dva nájemníci.

² Jeho přesný název zněl Muzeum císaře Františka Josefa pro umění a řemesla. Po změně zřizovatele v roce 1921 se z něj stalo Slezské zemské muzeum v Opavě.

³ Dopis E. W. Brauna V. Kargerovi, 15. prosince 1913; Archiwum Państwa w Katowicach, Oddział w Cieszynie, fond Spuścizna Wiktora Kargera, 14/168, sygnatura (sygn.) 388.

Osobnost Františka Trčaly a jeho archeologická činnost

Jakub Kaňkovský

Anotace: František Trčala byl amatérský archeolog, který si od třicátých do osmdesátých let minulého století budoval vlastní soukromou archeologickou sbírku. Archeologii se aktivně věnoval už od svých studentských let. Od počátečních povrchových sběrů na Prostějovsku a Přerovsku přešel postupně s pomocí Antonína Gottwalda k záchranným terénním výzkumům, které jej zaujaly natolik, že toužil stát se profesionálním archeologem. Za tímto účelem se rozhodl navštěvovat nejprve prehistorické přednášky Emanuela Šimka v Brně a později také Jaroslava Böhma v Olomouci. Situace se však pro něj výrazně změnila v době Protektorátu Čechy a Morava, kdy došlo k uzavření českých vysokých škol. Trčala nedobrovolně zanechal studií a hledal si nové zaměstnání, které našel v nacionalistickém hnutí ČNST Vlajka v Prostějově. Toto rozhodnutí posléze ovlivnilo celý jeho život, neboť podobně jako dalších 30 000 lidí i on stanul po konci války před mimořádným lidovým soudem.

Klíčová slova: František Trčala, 20. století, Prostějovsko, archeologická sbírka, Vlajka, mimořádný lidový soud

1. Mládí, studium, počátek vztahu k archeologii a první povrchový průzkum _____

František Trčala se narodil 3. října 1915 v Přerově v Palackého ulici. Byl synem Františka Trčaly, který pracoval celý život jako výpravčí na Československé dráze v Přerově, a matky Aloisie (rozené Pitelové), která obstarávala chod této tříčlenné domácnosti.¹ V letech 1921–1926 docházel Trčala do nedaleké obecné pětileté chlapecké školy v Žerotínově ulici, odkud následně v září 1926 přestoupil na státní reálné přerovské gymnázium.² Již v této době se u něj začal projevovat zájem o historii a kulturní památky Prostějovska a Přerovska. Trčala totiž jako malý chlapec trávil letní prázdniny u svého dědečka Františka (z otcovy strany), který dlouhá léta pracoval na zámku v Malenovicích na Zlínsku. A právě zde, v prostorách bývalého šlechtického sídla, měla postupně propukat jeho vášeň k dějinám a touha po poznání minulosti, která ho provázela po celý život. O jeho zápalu pro prehistorii a historii již během gymnaziálních studií svědčí i jeho přezdívka „archeolog“, pod kterou se prezentoval v tamějším studentském časopisu.³

V srpnu 1927 se přestěhoval za svou tetou Annou Pitelovou do Prostějova, z toho důvodu také přestoupil na zdejší československé gymnázium, kde 15. června 1934 úspěšně složil maturitní zkoušku.⁴ Trčala se po absolvování

¹ Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc (ZAO-pob. Olomouc), fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, matrika narozených (katolická), Přerov (1913–1918), signatura (sign.) Př I 57, inv. č. 12411, str. 286. Dostupné z: Digitální archiv ZA v Opavě.

² Přehled Trčalova života; archiv Muzea a galerie města Prostějova (archiv MGMP), nezpracovaná pozůstalost F. Trčaly.

³ Ústní sdělení Thomase Töpfera, 17. září 2024, Stránecká Zhoř; nahrávka uložena v archivu autora.

⁴ Přehled Trčalova života; archiv MGMP, nezpracovaná pozůstalost F. Trčaly.

Friedrich Hammer (1899–1973), objevitel významných lokalit na Rakovnicku

Jana Bezáková – Kateřina Blažková

Anotace: V Muzeu T. G. M. Rakovník se nachází sbírka Friedricha Hammera, amatérského badatele a objevitele významných archeologických lokalit v mikroregionu Poddžbánsko na Rakovnicku a Žatecku, kde v letech 1959–1973 působil. Během šedesátých let 20. století docházelo v regionu k obnově chmelnic a budování meliorací a díky pečlivému dohledu, systematickým sběrům a spolupráci s archeologickými institucemi a významnými archeology se podařilo nashromáždit nálezy z více jak 60 lokalit. Mezi nejvýznamnější objevy, jejichž archeologické výzkumy Friedrich Hammer inicioval, patří hrnčířská pec z mladší doby římské v poloze Ve Struhách, raně středověká kovárna a sídliště Ve Křížkách, mladopaleolitická lokalita Na Liščinách, středopaleolitický pěstní klín Ve Křížkách a pohřebiště a kultovní objekt z mladší doby bronzové Ve Struhách v katastru obce Mutějovice. Všechny uvedené objevy Hammer pečlivě dokumentoval v německém jazyce, který mu byl blízký již z dětství, kdy navštěvoval německé gymnázium na Moravě, odkud pocházel. Vytvořil si také unikátní způsob uložení nálezů v kartonových krabicích.

Klíčová slova: Friedrich Hammer, Poddžbánsko, meliorace, šachtování chmelnic, povrchové sběry, archeologické objevy, spolupráce s archeology, sbírka

1. Vztah Friedricha Hammera k rakovnickému regionu

Friedrich Hammer, ač nebyl rakovnický rodák a téměř celý svůj profesní život působil v Praze, doslova propadl v závěru svého života záchraně archeologických památek na Rakovnicku a na Žatecku (*obr. 1*). Od roku 1959 do roku 1973 systematicky zkoumal okolí obce Mutějovice a dokumentoval situace narušované zemědělskou činností – především kotevní šachty chmelnic a meliorace. Při této činnosti navázal spolupráci s Archeologickým ústavem, Národním muzeem a také rakovnickým a žateckým muzeem. Precizně vedená sbírka, čítající téměř 200 kartonových krabic, byla postupně od devadesátých let 20. století až do roku 2009 převáděna z bílinského depozitáře Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., do Muzea T. G. M. Rakovník a stala se součástí sbírkového fondu rakovnického muzea. Sbírka je to skutečně ojedinělá také díky pečlivě vedené dokumentaci, jež zahrnuje obsáhlé nálezové zprávy s plánky lokalit a kresebnými i fotografickými tabulkami nálezů (*obr. 2*). Během 12 let, dokud to Friedrichu Hammerovi zdraví umožnilo, nashromáždil nálezy z více jak 60 lokalit, z toho cca polovinu z kat. ú. Mutějovic, další pak z okolních katastrů obcí Hředle, Kounov, Krupá, Lhota pod Džbánem, Milostín, Nesuchyně, Nový Dům a Povlčín (*obr. 3*).

III.

Naleziště a nálezy

Dlouhý příběh hledání rodného sídla Jana Žižky z Trocnova

Jiří Havlice

Anotace: Trocnov jako místo narození Jana Žižky se od doby protireformace stal kolbištěm protichůdných názorů na historický význam slavného husitského vojevůdce. Kromě zbudování důstojného památníku usilovaly vlastenecké kruhy již od 19. století o nalezení pozůstatků Žižkova rodného sídla. První archeologické vykopávky v Trocnově ještě v době rakousko-uherské monarchie prováděl se střídavými úspěchy českobudějovický historik František Miroslav Čapek. Na jeho činnost navázal po vzniku samostatné Československé republiky Spolek pro zbudování Žižkova pomníku v Trocnově, jehož členovi Janu Petříkovi se zde postupně podařilo odkrýt půdorys prvního středověkého dvorce. Jako původní sídlo samotného Jana Žižky byl později označen druhý trocnovský dvorec objevený a prozkoumaný archeologem Antonínem Hejnou v roce 1956.

Klíčová slova: Trocnov, Jan Žižka, středověký dvorec, archeologický výzkum

První polovina 20. století je v českých zemích spojena s počátky soustavného archeologického zkoumání významných středověkých památek. Zatímco ve středních Čechách byl v této době zahájen systematický výzkum lokalit důležitých pro počátky české státnosti (Pražský hrad, Vyšehrad), na jihu Čech se pozornost badatelů soustředila na místa spojená s působením význačných osobností husitského hnutí. Průkopníkem v tomto směru bádání byl tábořský učitel Josef Švehla, jehož výkopy v Sezimově Ústí výrazně přispěly k poznání středověkého města zaniklého v březnu 1420. Později se Švehla zaměřil na průzkum zříceniny Kozího hrádku, známého díky pobytu Mistra Jana Husa v letech 1412–1414. Rozsáhlé odkryvy v areálu hradu vedly k postupné obnově této památky, která se záhy stala cílem národních poutí (*Wirth – Klíma 1912; Flegl 1975*). Oslavy pětistého výročí založení Tábora v roce 1920 vedly také k oživení zájmu veřejnosti o Žižkovo rodiště a k zahájení pátrání po poloze původního sídla husitského hejtmána.

Středověký Trocnov měl patrně podobu nevelké osady, jež byla majetkově rozdělena mezi dva vlastníky, z nichž každý zde měl své vlastní sídlo. Prvním byla vladycká usedlost náležející do roku 1378 Janu Žižkovi z Trocnova, který ji tohoto roku prodal a Trocnov navždy opustil. Druhé sídlo patřilo Žižkovu strýci Mikšovi, od nějž, poté co si vybudoval menší hrádek jinde, koupili jeho trocnovský majetek rytíři ze Dvorce. V 15. století se celý Trocnov sjednotil v rukou augustiniánů z nedalekých Borovan, kteří zde usadili své klášterní poddané. Během stavovského povstání byla zdejší krajina opakovaně postižena průtahy vojsk z nepřátelených stran, což vedlo též k vydrancování Trocnova, který se v závěru třicetileté války nacházel v ruinách a bez stálých obyvatel. Protože ani po válce se klášteru nedařilo přivést sem nové hospodáře, rozhodl nový probošt Konrád Fischer o vyplacení pronajatých pozemků a založení samostatného klášterního dvora. Zahájení jeho výstavby v roce 1678 bylo doprovázeno vykácením přilehlého lesa, scelením drobných poliček a založením soustavy chovných rybníků. Stavební materiál byl údajně zčásti vybírán z destrukce okolních opuštěných selských usedlostí. Po zrušení augustiniánského kláštera během josefínských reforem odkoupil borovanský velkostatek v roce 1787 kníže Jan Nepomuk ze Schwarzenberku. Krumlovští Schwarzenberkové trocnovský dvůr zprvu provozovali ve vlastní

Škrdlíkův Apollo. K jednomu odbornému a soudnímu sporu o prehistorický artefakt

Karel Řeháček

Anotace: Na pozadí sporů o pravost moravských (a jiných) prehistorických venuší se v meziválečném Československu rozhořel spor o sošku stojícího muže s vousem, podle jejího majitele Vojtěcha Škrdlíka nazvanou Škrdlíkův Apollo. Nešlo pouze o spor odborný, neboť vzhledem k předpokládané vysoké ceně artefaktu se soška stala předmětem spekulací a podvodů. Příspěvek se věnuje tomuto případu na základě analýzy soudního spisu Krajského soudu v Klatovech a dalších archivních materiálů, mezi nimiž nechybějí ani důležité doklady k odborné stránce problému (mimo jiné fotografie sošky či dobrozdání českých i evropských znalců).

Klíčová slova: paleolit, pravěké umění, falza, Apollo, Vojtěch Škrdlík

1. Úvod

Spory o pravost prehistorických artefaktů provázejí práci archeologů odnepaměti. Jde primárně o problematiku odbornou, často však rovněž mimooborovou, související především s obchodováním s uměleckými předměty. Falza a padělky se na trzích s nimi objevují rovněž dlouhodobě. Mnohdy je jejich odhalování poměrně snadné, jindy naopak mimořádně obtížné a v některých případech se ani po jejich zevrubném zkoumání nelze přiklonit k žádnému závěru. V českém prostředí byly mediálně i odborně velmi frekventované zejména spory o pravost moravských paleolitických venuší, prehistorických sošek žen. V plné síle propukly ve třicátých letech minulého století a okolnosti vzniku venuší jsou centrem zájmu odborníků dodnes, nejnovější výzkumy archeologů Moravského zemského muzea v Brně a jejich závěry to dosvědčují příkladně. Na pozadí těchto velkých sporů se však odehrávaly i mnohé další drobnější kauzy, týkající se rovněž údajných prehistorických artefaktů.¹ Jedním z nich je spor o sošku Apolla, který rekonstruuje tento článek,² jelikož se v archivních materiálech podařilo nalézt další skutečnosti, které mohou dosavadní poznání o tomto sporu rozšířit.

Jeho autor se k zajímavým osudům tohoto uměleckého artefaktu dostal víceméně náhodně při studiu trestních spisů Krajského soudu v Klatovech. Spisová značka Tk 103/36 se totiž zabývala řízením proti Vojtěchu Škrdlíkovi pro trestný čin podvodu. Podobných případů zmíněný soud řešil desítky ročně, podstata Škrdlíkova

¹ Blíže k této tematice Valoch 2008; Oliva 2014; idem 2021.

² K sošce samotné se v dosavadních odborných zpracováních váže pouze poznámka v monografii Martina Olivy v pojednání o falzech (Oliva 2014, 27), reprodukci její fotografie z dobového tisku, pražských *Národních listů*, s poznámkou „*Tohoto napohled komického panáka nabízel vlasti malíř Škrdlík, vydávaje ho za paleolitického apolóna*“, nabízejí Dvořákovy *Odkryté dějiny* (Dvořák 1984, 248).

Stopy českých bádateľov na archeologickom výskume Stupavy

Vladimír Turčan

Anotácia: V príspevku sa autor zaoberá históriou archeologického výskumu antického stavebného komplexu v Stupave (okres Malacky) z hľadiska podielu českých a moravských archeológov na výskume. Na výskume sa postupne podieľali Václav Honz, Ignác Gond, Anton Gnirs a Vojtěch Ondrouch. Ďalšia bádatelka, Ludmila Kraskovská, bola absolventkou Karlovej univerzity v Prahe.

Kľúčové slová: Stupava, doba rímska, stavebný komplex, dejiny výskumu

Počas expanzie Rimanov dorazili koncom starého letopočtu čelné jednotky legionárov po trase jantárovej cesty až k strednému toku Dunaja k miestu, kde sa do neho na protiláhlom brehu vlieva rieka Morava. Južný breh Dunaja postupne opevnili reťazou vojenských pevností rôznej veľkosti, vzájomne vizuálne prepojených. Celú oblasť, pričlenenú k Impériu ako provincia Panónia, postupne romanizovali. Centrom miestnej vojenskej i administratívnej správy sa stalo Carnuntum, ležiace medzi dnešnými rakúskymi obcami Petronell a Bad Deutsch-Altenburg.

Z bezpečnostných a obchodných dôvodov Rimania monitorovali aj priľahlé územie na severnej strane Dunaja. Najstaršie stopy ich prítomnosti sú doložené na Devíne (dnes mestská časť Bratislavy), avšak stavby antického charakteru sa našli aj na iných lokalitách.

Po trase jantárovej cesty, smerujúcej cez prechod pod Devínom na Záhorie, je to rozsiahly komplex v Stupave. Rimania ho vybudovali na vyvýšenine Kopce, vyčnievajúcej z malokarpatského masívu ako jej najjužnejší výbežok. Ide o strategicky výhodne situovanú polohu (*obr. 1*). V prvých desaťročiach 2. storočia tu stála menšia germánska osada, neskôr na tomto mieste stacionovala menšia vojenská jednotka Rimanov. V záverečnej, tretej fáze rímskej prítomnosti na vyvýšenine sa tu po prestavbách rozkladala civilná usadlosť.

Vedomosť o lokalite mal už polyhistor Matej Bel (1684–1749). Stupavu spomenul v svojom monumentálnom diele *Notitia Hungariae novae historicogeographica*. Lokalitu však zrejme osobne nikdy nenavštívil.

V druhej polovici 19. storočia sa o nálezy začali zaujímať aj miestni vzdelanci. Prvým z nich bol pálfyovský knihovník a archivár Václav Honz (1809–1891), ktorého predkovia pochádzali z Čiech, konkrétnejšie informácie o jeho pôvode však nie sú známe. O svojich zisteniach informoval viedenského bádateľa Fridricha Kenera (1834–1922) a stručný článok publikoval v novinách *Westungarischer Grenzboten* (Honz 1889). Za povšimnutie stojí, že príspevok napísal ako 80-ročný.

Nálezy, vyorané v polohe Kopce, zaujali aj stupavského farára Ignáca Gondu (1841–1910; *obr. 2*). Hoci sa narodil v slovenskej Beluši (dnes v okrese Púchov), jeho rodina pochádzala z Nového Jičína na Morave, kde absolvoval základnú školu s nemeckým vyučovacím jazykom. Pôvodne sa volal Ignác Opatril a zmena priezviska zrejme súvisela s kariérnymi dôvodmi (*gond* znamená v maďarčine starostlivosť, opatera). Gymnaziálne štúdiá absolvoval v Nitre (v tom čase tam žilo prevažne maďarsky hovoriace obyvateľstvo), neskôr teológiu v Pešti. Po vysviacke 31. júla 1869 pôsobil tri roky ako kaplán v Trenčíne, meste s už vtedy známym nápisom,

Archeologický výzkum Úřadu pro pravěk (Amt für Vorgeschichte) v areálu bývalého augustiniánského kláštera v Lanškrouně v roce 1940. Příspěvek k prvnímu profesionálnímu výzkumu v regionu

Lucie Žáková

Anotace: V létě 1940 byl v Lanškrouně realizován vůbec první profesionální archeologický výzkum v regionu, který je dodnes tím nejdokonaleji provedeným a nejrozsáhlejším v rámci tohoto města. V areálu bývalého augustiniánského kláštera tehdy zasahovali Hermann Schroller a Anna-Marie Hořnerová z Úřadu pro pravěk. Při výzkumu došlo k odkrytí relikvů původního kláštera a středověké zástavby, zejména byl však zaznamenán hřbitov starší než klášter řeholních kanovníků sv. Augustina. Celá akce byla prováděna velmi pečlivě, moderně a za použití interdisciplinárního přístupu. Příspěvek přináší stručné shrnutí průběhu a výsledků výzkumu doplněné o nové poznatky cenné nejen pro poznání dějin regionální archeologie.

Klíčová slova: dějiny archeologie, Lanškroun, Úřad pro pravěk, Hermann Schroller, Anna-Marie Hořnerová, Heinrich Till, Gustav Stumpf, muzeum Lanškroun

1. Úvod

Dějiny archeologie na Lanškrounsku představují doposud neprobádané téma, což souvisí se skutečností, že je k dispozici jen velmi málo dochovaných (nebo dosud objevených) pramenů k poznání této problematiky. Zachovalo se jenom minimum písemných zpráv o archeologických nálezech, nedochoval se ani původní inventář lanškrounského muzea či další písemnosti vzniklé z činnosti této instituce, z nichž by bylo možné čerpat.¹ Ani samotné archeologické nálezy deponované v Městském muzeu Lanškroun nám nemohou být nápomocné, protože k nim nemáme záznamy o nálezových okolnostech. Informace o nejstarších místních archeologických objevech nabízí práce z pera Aloise Czernyho, významného moravskotřebovského vlastivědného badatele a muzejníka, mezi jehož odborné zájmy patřila na přelomu 19. a 20. století (kromě mnohého dalšího) archeologie (k této osobnosti podrobněji viz *Žáková 2023a*). Alois Czerny například zaznamenal, že v roce 1906 došlo ve farském lese u Damníkova nedaleko Lanškrouna k nálezu kamenného sekeromlatu, a to v druhotné poloze: byl zakopán pod hraničním kamenem (*Czerny 1909*, 106). Zde měl zřejmě plnit ochrannou funkci, například zabezpečovat hranici. Nedaleko Lanškrouna zjistil Alois Czerny další sekundární lidové užití artefaktů (tentokrát bez jakýchsi pověřených významů), v tomto případě coby dětských hraček, a to na tzv. Švédských šancích, kde se mělo dle pověstí nacházet za třicetileté války švédské opevnění. Czerny zde narazil na zbytky zdí

¹ První dochovaná písemná zmínka o lanškrounském muzeu se vztahuje k 27. říjnu 1905, kdy městské zastupitelstvo potvrdilo jeho založení (podrobněji k historii muzea viz *Borkovcová 2005*).

„Und wenn Sie, sehr geehrter Herr Reichsführer, mit Ihrem Spaten in unser schönes Land kommen...“ K pozadiu výskumu Lothara Zotza v Moravanoch nad Váhom

Martin Neumann

Anotácia: Rok 1939 predstavuje v dejinách archeológie na Slovensku výrazný medzník. Okrem vzniku samostatného Štátneho archeologického ústavu v Turčianskom Svätom Martine a vynútenom odchode českej inteligencie sa Slovensko dostalo do sféry vplyvu Tretej ríše. Odrazom toho bolo udelenie výhradného práva na realizáciu archeologického výskumu pre Heinricha Himmlera a ním vedený výskumný ústav Ahnenerbe. Práve pod jeho záštitou sa začal realizovať výskum v Moravanoch nad Váhom. Vďaka svedectvu korešpondencie a dochovaných výskumných dokumentácií je dnes možné zrekonštruovať nielen priebeh výskumných prác, no predovšetkým nahliadnuť do procesu ich príprav a organizácie. Pri bližšom pohľade vystupujú na povrch ťažkosti s prípravou cesty na Slovensko, vnímanie vtedajšieho stavu ochrany archeologického dedičstva, no aj viaceré úrovne zákulisných bojov, ktoré viedli nakoniec k ukončeniu sľubne rozbehnutého výskumu.

Kľúčové slová: Moravany nad Váhom, Lothar Zotz, archeologický výskum, paleolit

1. Úvod

Neexistuje hádam iná lokalita na Slovensku, ktorá by tak vytrvalo dráždila pozornosť archeológov. Sú ňou Moravany nad Váhom¹ – malá obec na strednom Považí, ktorá sa celosvetovo preslávila vďaka objavu unikátnej plastiky venuše vyrobenej pravekým človekom z mamutoviny. Ešte stále úplne neobjasnené nálezové okolnosti tohto paleolitického umeleckého diela vyvolávajú opakovane záujem o túto tému, do ktorej sa zapájajú nielen odborníci, no bokom neostáva stáť ani laická verejnosť (*Dvořák 1974, 22; idem 2004, 47–61; idem 2006; Neumann 2024*). Moravany však púťali pozornosť bádateľov už pred objavením venuše v tridsiatych rokoch 20. storočia. V katastri obce sa pri každoročnej orbe nachádzalo množstvo fosílnych kostí prehistorických zvierat a kamenných nástrojov, ktoré sa veľmi rýchlo stali lákadlom pre domácich i zahraničných zberateľov. V medzivojnovom období sa vďaka Václavovi Vlkovi, tajomníkovi Piešťanskej muzeálnej spoločnosti, vykročilo k prvému profesionálnemu výskumu v Moravanoch. Vlk si do Piešťan pozýval popredné vedecké osobnosti tej doby a vodil ich po archeologických náleziskách v okolí – tak sa v roku 1935 dostal prvýkrát do Moravian aj nemecký prehistorik Lothar Zotz, kustód v Krajinskom úrade na ochranu pravekých pamiatok (*Landesamt für Vorgeschichtliche Denkmalpflege*) v nemeckom meste Breslau (dnes Wrocław). V tom období ešte netušil, že to bude práve on, kto v Moravanoch o pár rokov neskôr povedie prvý systematický archeologický výskum.

¹ Ďalej v texte bude používaná len skrátená forma názvu obce – Moravany.

Role archeologie v utváření symboliky Pražského hradu

Jana Maříková-Kubková

Anotace: Dnes je Pražský hrad plně vnímán především jako středověké sídlo Přemyslovců, středobod českého státu, symbol české státnosti. Je to ovšem představa, jež byla budována od druhé poloviny 19. století a výrazný podíl v jejím formování měl historický a archeologický výzkum, který se zde potkal s myšlenkami národního obrození a panslavismu. K jejich naplnění pak došlo po roce 1918, kdy na základě rozsáhlých terénních odkrytí, které vynesly na světlo hodnotné středověké památky, vzniklo archeologické podzemí, které má dnes plochu více než 5000 m² a je i unikátním technickým dílem.

Klíčová slova: Pražský hrad, archeologické podzemí, národní kulturní identita, interpretace archeologického výzkumu

1. Úvod

Pražský hrad naprosto přirozeně vnímáme jako symbol Prahy, České republiky, Československa, českých zemí, ale také české státnosti a jisté (české) kontinuity (snad jen na chvíli přerušené, ale korunované rokem 1918). Jak je tato představa stará? Jakou roli v ní hrají čeští a němečtí obyvatelé Prahy? Čeští a němečtí historici a literáti? Jakou roli v tom hraje interpretace středověké podoby hradu a kdo za ni může? Odpovědi nenalezneme ve středověku, ale až v období přibližně mezi lety 1860–1918. Hlavním zdrojem jsou dnes již neuznávané Rukopisy královédvorský a zelenohorský, jejichž interpretace začala měnit nejen českou společnost, ale i Prahu. Kolem poloviny 19. století do té doby národnostně smíšené město se začíná polarizovat, začíná výstavba českých a německých památníků a soch. Jako figurky na šachovnici města se objevují Slovanský dům, Německý dům, národnostně rozdělené kavárny, divadla (Nekula 2009, 360). V inauguračním projevu pražského primátora Tomáše Černého v roce 1882 zaznívají slova o zlaté slovanské Praze (Nekula 2009, 370). Ovšem Pražský hrad zůstává císařskou rezidencí, využívanou pro potřeby dvora. Mimo hofmistra a několik stálých zaměstnanců a obyvatel zde sídlí církevní instituce, takže se zde většinou pohybují německy mluvící jedinci a klérus. Jako ospalé místo, vnímané jako císařské, německé nebo divné, popisuje Pražský hrad několik autorů, včetně Franze Kafky (Nekula 2024, 178).

Role archeologie v procesu symbolizace Pražského hradu hraje zcela zásadní roli. Její počátky jsou zde spojeny ještě s myšlenkami národního obrození a počínajícího občanského nacionalismu (Smith 1976; *idem* 1991; Díaz-Andreu 2001; *eadem* 2023). Pokud můžeme soudit z nejstarší historie Pražského hradu, vždy šlo o místo se silnou přítomností komunit, které přicházely prakticky z celé Evropy. V raném a vrcholném středověku zde bylo sídlo kapituly, biskupství a arcibiskupství, jejichž obyvatelé byli přirozeně mezinárodní komunitou, tak jako tomu bylo všude jinde. Totéž platí pro obyvatelky kláštera sv. Jiří či později Ústavu šlechticů. A nejinak tomu bylo v obdobích, kdy zde sídlil dvůr nebo jeho části. Ať už to byl dvůr přemyslovský, lucemburský, jagellonský či habsburský, vždy zde sídlily mezinárodní komunity kleriků, umělců či úředníků. Zdmi Hradu zněla

IV.

Miscellanea

Polskie i czeskie potknięcia o dawną Słowiańszczyznę w archeologii doby romantyzmu

Jakub Linetty

Adnotacja: Archeologia pierwszej połowy XIX wieku zarówno w Czechach jak i w Polsce mierzyła się z podobnymi problemami, takimi jak fantastyczne interpretacje, czy fałszerstwa. Miało to korzenie w prądach umysłowych i kulturalnych epoki, w ideach oświeceniowych i romantyzmie. Nie bez znaczenia była trudna sytuacja polityczna obu narodów pozbawionych w tym czasie własnych państwowości. Prowadziło to do nadmiernego przypisywania zabytkom dawnych przedchrześcijańskich i słowiańskich atrybucji. W obu krajach w pierwszej połowie XIX wieku oczekiwano ważnych odkryć archeologicznych, potwierdzających cywilizacyjną wielkość dawnych słowiańskich przodków. A wielkie cywilizacje wyobrażano sobie wówczas z rozbudowaną mitologią, literaturą, wspaniałymi świątyniami i rzemiosłem na wzór antycznych odpowiedników. Gdy dokonywane odkrycia nie odpowiadały wygórowanym oczekiwaniom, pojawiły się nadinterpretacje i fałszerstwa.

Słowa kluczowe: romantyzm, słowianofilstwo, fałszerstwa, nadinterpretacje, pismo runiczne

Archeologia jako odrębna dyscyplina naukowa kształtowała się z wolna, począwszy od pierwszej połowy XIX wieku. W swoich początkach była to nauka funkcjonująca poza światem akademickim, nie dysponująca jeszcze sprawdzonymi i przetestowanymi metodami badań oraz interpretacji. Jej pierwotnemu rozwojowi sprzyjał romantyzm, jako szeroko pojęty prąd kulturowy, dominujący w Europie Środkowej w pierwszej połowie XIX wieku. Odcisnął on szczególnie piętno w początkach zainteresowań znaleziskami archeologicznymi i przedchrześcijańską słowiańszczyznę. Romantyzm, jako swoista forma buntu przeciwko sztywnemu gorsetowi sztuki klasycystycznej i racjonalizmowi oświecenia, skupiał swoją uwagę na tym co wymykało się tym ramom. Dlatego też romantycy z zapałem sięgali po to, co wydawało się irracjonalne, jak bajki, podania, wierzenia, zabobony, tradycja ludowa itp. Pogardzane przez myślicieli oświeceniowych średniowiecze stało się znowu punktem odniesienia. Efektem takiej postawy był zwrot ku miejscowym, lokalnym tradycjom i przeszłości. Można powiedzieć, że romantyzm wynikał z tęsknoty za utraconą, najdawniejszą przeszłością. Oprócz tradycji doceniał zarówno obrzędy, pieśni, legendy, ale również zabytki archeologiczne świadczące o pobycie ludów barbarzyńskich. Słowem wszystko to, co było w klasycyzmie i oświeceniu odrzucone. Romantyzm z większą atencją niż oświecenie traktował historiografię. Fenomen ten nie dotyczył wyłącznie krajów słowiańskich. Wystarczy wspomnieć działalność braci Wilhelma i Jacoba Grimmów na terenie Niemiec.

Na wzrost zainteresowań dziedzictwem słowiańskim, duży wpływ miały uwagi zawarte w *Myślach o filozofii dziejów* niemieckiego filozofa Johanna Gottfrieda Herdera (1744–1803) (*Herder 1962, 325–328; por. Boroń 2004b, 35*). W jego koncepcji historiozoficznej Słowianie zostali przedstawieni jako stosunkowo jednolity

K dejinám klasickej archeológie v bývalom Československu a na Slovensku

Mária Novotná – Lucia Nováková

Anotácia: Klasická archeológia je disciplína zameraná na štúdium antických kultúr, najmä gréckej a rímskej civilizácie, ktoré zásadne ovplyvnili vývoj európskej spoločnosti a kultúrnej identity. Na Slovensku mala významný vplyv historická Trnavská univerzita (1635–1777), ktorá podporovala výučbu latinského a gréckeho jazyka a filozofie. Dôležitým prínosom k rozvoju disciplíny bola práca Juraja Csussena, autora zrejme prvej slovenskej učebnice klasickej archeológie. V roku 1997 vznikla na Trnavskej univerzite v Trnave Katedra klasickej archeológie, ktorú založila prof. Mária Novotná. Katedra sa venuje výskumu a vzdelávaniu v oblasti antických civilizácií, archeológie, dejín a reálií. Je jediným univerzitným pracoviskom na Slovensku špecializovaným na túto oblasť. Svojím zameraním na medzinárodnú spoluprácu a výskum archeologického dedičstva prispieva k porozumeniu dejín antiky a ich vplyvu na strednú Európu.

Kľúčové slová: klasická archeológia, antická kultúra, dejiny odboru, Trnavská univerzita, vzdelávanie

1. Úvod

Klasická archeológia, ktorá sa zaoberá štúdiom antických kultúr, najmä gréckej a rímskej civilizácie, má hlboké korene v európskej kultúre. Tieto civilizácie formovali základy západnej filozofie, umenia, architektúry, politiky a moderného práva. Bez ich pochopenia by sme ťažšie rozumeli pôvodu mnohých aspektov súčasnej európskej spoločnosti. Odbor poskytuje nielen hlbší pohľad do našej minulosti, ale aj kontext pre pochopenie našej súčasnej kultúrnej identity. Ako uviedol prof. Jindřich Čadík, „Grécko, popri filozofii a divadle, zanechalo vo svojom výtvarnom umení najväčší odkaz budúcnosti. Pre svetové dejiny malo význam, že v ňom boli zhrnuté všetky výtvarné predarchaických civilizácií, o. i. minojskej a mykénskej. Realisti v ňom videli súhrn starších kultúr, ktoré spojili všetko do jednej idey – promethevskej predstavy o stvorení človeka. Tá sa stala jedným zo základov gréckeho myslenia a prejavovala sa nielen vo výtvarnom umení, ale aj v poézii a literatúre.“¹

Interdisciplinárny prístup, ktorý klasická archeológia využíva, ju do istej miery odlišuje od iných oblastí archeológie. Kombinuje poznatky z dejín umenia, ktoré čerpajú inšpiráciu z klasických foriem a estetiky, a z klasickej filológie, ktorá prostredníctvom písomných prameňov prehľbuje pohľad na spoločenské a kultúrne kontexty staroveku. Napriek tomu nezostáva uzavretá vo svojej disciplíne – je úzko prepojená aj s inými

¹ Prednáška prof. Jindřicha Čadíka, 27. júla 1945; osobné zápisky Bohuslava Novotného, uložené v jeho pozostalosti u prof. Márie Novotnej.